

GLASILO JEVREJSKE ZAJEDNICE BOSNE I HERCEGOVINE

Jevrejski glas

broj 82/83.

Sarajevo, mart – juni 2019.

Adar II – Sivan 5779.

PESAH 5779

Izlazi četiri
puta godišnje
Published four
times a year

Broj 80-81.
decembar, 2018.

Jevrejski glas
(Izdavač: Jevrejska
zajednica Bosne i
Hercegovine)

Jewish voice
(Publisher: Jewish
Community of Bosnia and
Herzegovina)

REDAKCIJA
Izdavač/Publisher
Jevrejska zajednica
Bosne i Hercegovine

Glavni urednik
Editor-in Chief:
Jakob Finci

Odgovorni urednik:
Pavle Kaunitz

Tehnički urednik:
Srđan Ninković

Lektor, korektor:
**mr sc. Elma Softić
Kaunitz**

**Boris Kožemjakin,
Nataša Gaon Grujić,
Ernest Grin,
mr David Kamhi**

Stalni dopisnici:
**Aron Albahari – Srbija,
Jelica Rašeta Aiello
– Italija, Aleksandra
Stevandić – Banja Luka,
Lea Maestro – Španija,
Jahiel Kamhi – Kanada,
Maja Susha – Makedonija**

Spoljni suradnik:
Damir Šabotić

Fotografije:
Jaki Levi, Mija Mirković

Štamparija:
Štamparija Fojnica D.D.

Adresa uredništva
Editorial Staff Address:
**Jevrejska opština Sarajevo
za "Jevrejski glas",
Hamdije Kreševljakovića 59,
71000 Sarajevo**
tel. +387 33 229-666
+387 33 229-667

Rješenjem Ministarstva
obrazovanja, nauke, kulture i
sporta Vlade Federacije Bosne
i Hercegovine "Jevrejski glas" je
upisan u evidenciju javnih glasila
pod rednim brojem 279, dana
22.4.1993. godine

E-mail:
jevrejski@glas@gmail.com

ISSN 1512-6439

2 /Jevrejski glas/

U OVOM BROJU:

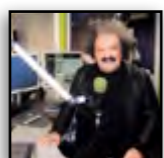
UMJESTO UVODNIKA
Pavle Kaunitz

3.str

**MUZEJ HOLOKAUSTA
U SARAJEVU**
Damir Nikšić

4.str

„ANTIKVARNICA SNOVA“
Želimir Altarac Čičak

18.str

MLADEN OVADIJA
Miljenko Jergović

21.str

**FRAGMENTI IZ ŽIVOTA
DUBROVAČKIH JEVREJA**
David Kamhi

24.str

09. – 10. JUNI / 06. – 07. SIVAN

ŠAVUOT

21. JULI / 18. TAMUZ

POST TAMUZA

23. JUNI / 20. SIVAN
**HODOČAŠĆE NA GROB
RAV. MOŠE DANONA**

11. AUGUST / 10. 10 AV

TIŠA BEAV

UMJESTO UVODNIKA – RIJEČ, DVIJE UREDNIKA

*Dragi moji, evo nešto gledam oko sebe i razmišljam ...
Mi u stvari jesmo mala zajednica.
A i starimo ... pa je prosječna dob članstva, ah ... da
vas ne zamaram brojkama.*

Na spisku naših članova mnogo je imena i prezimena, njih gotovo šest stotina i to je dobro. Ali koliko je aktivnih članova Jevrejske opštine? Taj bi spisak stao u kolonu – u vrh glave dvije na papiru formata A-4. To već i nije tako dobro.

E sad, taj relativno skroman broj nas (i sebe smatram aktivistom naše zajednice) nastoji osmisliti i realizirati sa poslovično ograničenim sredstvima raznovrsne projekte kroz nekoliko komisija i sekcija kako bi se bar donekle zadovoljile neke od potreba našeg članstva.

Socijalna komisija vodi brigu da se pomogne onim našim članovima kojima je pomoć potrebna - zaboravimo ni besplatne tople obroke onim najugroženijim, materijalnu pomoć onim najsiromašnijim. La Benevolencijin Home Care projekat pomaže starijim i u pravilu bolesnim i iznemoglim korisnicima koji nisu isključivo Jevreji. Tu je naravno i pomoć preživjelim žrtvama Holokausta.

Vjerska se sekcija stara o što redovnijem zadovoljavanju naših religijskih potreba, adekvatnom obilježavanju naših praznika, o našoj vjerskoj edukaciji.

Mala školica okuplja djecu uzrasta od 3 – 14 godina, Studentski klub se brine o našim mladim članovima – uglavnom studentima, sedmoškolcima - svima koji su stariji od 17 a mlađi od 35 godina, pa su tako njihove aktivnosti dobile potvrdu i u članstvu u Svjetskoj uniji jevrejskih studenata (World Union of Jewish Students – WUJS) od 1. januara ove godine. Kulturna se komisija upinje svim silama da kontinuirano svima nama obezbijedi kvalitetne sadržaje kroz organizaciju predavanja, promocija, koncerata, izložbi.

Sav taj obiman a nimalo jednostavan posao koji zahtijeva puno vremena, znanja, intelektualnih, organizacionih pa i fizičkih vještina, vjerujte mi na

riječ, obavlja se većim dijelom PRO BONO dakle na volonterskoj osnovi jer tek relativno mali broj aktivista za svoj rad prima skromnu novčanu nadoknadu.

A onda kada je sve spremno, članstvo uredno obaviješteno pa se u zakazano vrijeme otvore vrata naše galerije ili multimedijalne dvorane ... ponajčešće ŠOK. Više je slučajnih namjernika, TV snimatelja, reportera i novinara nego naših članova. Njih na žalost

ponekad možemo prebrojati na prste jedne ruke, kako onih starijih tako i mlađih, mladih i najmlađih.

Nekim od nas je očito jednostavnije sjesti u autobus i drndati se 12 ili više sati do Kladova, Budve, Novog Sada, Čateških toplica ili neke druge destinacije na okupljanja članova Jevrejskih zajednica bivše nam zajedničke domovine nego prevaliti kilometer – dva do Novog Hrama ili naše Opštine. Naravno, nitko normalan ne osporava vrijednost ovih Šoleta, Šabata, Pred Pesaha, Purima, etc. u Srbiji, Crnoj Gori ili Hrvatskoj i susreta sa prijateljima iz okruženja, no postavlja se pitanje zašto je nešto tamo negdje bolje od ovoga što nam se nudi gotovo na kućnom pragu.

A tako to dragi moji ide iz dana u dan, mjesecima, godinama a moglo bi, u to duboko vjerujem, bolje, mnogo bolje na radost svih nas.

I još jedna stvar za kraj.

Mislim da bi bilo dobro, da ne kažem transparentno (ne volim ovu toliko u dnevno-političke svrhe profanisanu riječ) da naši vrijedni ljudi koji putuju po svijetu radi raznih zadataka i poslova bitnih za opštinu i zajednicu po povratku obavijeste pismeno Predsjedništvo o tome što su uradili i što postigli za dobrobit svih nas. Te njihove kratke izvještaje Jevrejski bi glas preuzeo, objavio i na taj način prezentirao svojoj vjernoj čitalačkoj publici u zemlji i inostranstvu.

Pavle KAUNITZ

MUZEJ HOLOKAUSTA U SARAJEVU

Danas sam u Skupštini Kantona Sarajevo predao još jednu, za mene i po meni veoma važnu inicijativu čiji sadržaj je otprilike sljedeći:

ZASTUPNIČKA INICIJATIVA ZA FORMIRANJE MUZEJA HOLOKAUSTA U SARAJEVU

ŠESTA RADNA SJEDNICA
SKUPŠTINE KANTONA SARAJEVO

Predlažem da se u najkraćem roku pokrene formiranje Muzeja Holokausta u Sarajevu.

OBRAZLOŽENJE:

Tvrđava Vraca je u Drugom svjetskom ratu bila mjesto na kojem su pogubljeni mnogi građani Sarajeva. Tri godine prije Olimpijade, 1981. godine, objekat je pretvoren u historijsko-memorijalni kompleks sa imenima 9.091 žrtve direktnog fašističkog terora u Sarajevu od kojih je **8.776 Jevreja**. Tvrđava Vraca je danas zapuštena lokacija.

Muzej Revolucije koji je u svojoj stalnoj postavci, između ostalog, tretirao stradanja Jevreja u Sarajevu za vrijeme Drugog svjetskog rata preimenovan je u "Istorijski muzej" i trenutno je u svojstvu "Muzeja opsade Sarajeva" sa zbirkom iz posljednjeg rata i sobom posvećenom Dejtonskom mirovnom sporazumu, dok je u podrumu improvizovana postavka koja se bavi NOP i partizanskim oružanim otporom. Jevrejski hram koji je poklonjen gradu sada je Bosanski Kulturni Centar koji, doduše, raspolaže jednom manjom prodavnicom u kojoj se mogu kupiti predmeti vezani za Jevrejsku istoriju grada, ali ne postoji mjesto u kojem današnja omladina ima priliku koju smo mi nekoć imali,

a to je suočiti se sa stravičnim zločinima jednog zvjerskog režima u sumraku istorije ovog grada. Nemaju gdje vidjeti fotografije stradanja u Jasenovcu kuda su odvođene građanke i građani Sarajeva, nemaju gdje na primjeren način, u primjerenom kontekstu i ambijentu vidjeti zlodjela i zločine fašističke i nacističke ideologije jer u gradu i Kantonu koji danas ima visok stepen tolerancije, pa i

simpatije prema antisemitima iz Drugog svjetskog rata, trenutno ne postoji Muzej Holokausta da nas bezglasno, dokumentima podsjeti i nauči istorijskoj činjenici da je **8.776 Sarajki i Sarajlija sistematski, organizovano izdvojeno, odvedeno i ubijeno samo radi toga što su bili Jevreji.**

Memorijalni centar holokausta u Skoplju otvoren je 2011. godine u znak sjećanja na 7,148 žrtve makedonskih Jevreja na 4,000 m2.

Predlažem, mada bi radije da insistiram, da se sva dokumentacija vezana za stradanje Jevreja, sve fotografije, filmovi, slajdovi, službene i privatne prepiske koje su u posjedu Istorijskog muzeja i drugih javnih institucija u najkraćem vremenskom periodu, sa najvećim mogućim entuzijazmom i u dobroj volji svih učesnika ovog projekta sakupi kako bi formirali kolekciju budućeg Muzeja Holokausta. Za sve nestale i zagubljene eksponate insistiram na pismenim izvještajima. Isto tako bih zamolio i pozvao sve Sarajke i Sarajlije da se priključe i učestvuju u

prikupljanju kolekcije i iznalaženju prostora za ovaj Muzej u jednom od onih prostora koje je Jevrejska opština, upravo zbog tragičnog smanjenja jevrejske populacije u Sarajevu, poklonila Opštini Centar.

SARAJEVO, 26.03.2019. GODINE NEZAVISNI POSLANIK
U SKUPŠTINI KANTONA SARAJEVO

Preuzeto: <https://damirniksic.club>

Svjetski jevrejski kongres povodom Jom hašoa

Pismo Roberta Singera, direktora i izvršnog dopredsjednika Svjetskog jevrejskog kongresa upućeno Borisu Kožemjakinu, predsjedniku JO Sarajevo

Dragi Borise,

U ovo vrijeme kada jevrejski svijet obilježava Jom hašoa želio bih Vas obavijestiti o novostima vezanim za nastojanja i napore koje Svjetski jevrejski kongres ulaže kako bi održao sjećanje na Holokaust.

Jedan od najznačajnijih doprinosa Svjetskog jevrejskog kongresa (World Jewish Congress – WJC) u očuvanja sjećanja je kampanja #WeRemember. Tokom protekle tri godine ova kampanja je prerasla u globalni pokret - i to zahvaljujući svim udruženim naporima naših zajednica.

Slijedi kratki pregled izvještaja koji su pripremili eksterni evaluatori za analizu društvenih medija.

- **Dva miliona ljudi iz 215 zemalja aktivno su sudjelovali u kampanji** tako što su na internetu objavljivali slike #WeRemember ili dijelili sličan sadržaj;
- Televizijske i radio emisije, te štampani i online mediji iz cijelog svijeta su izvještavali o kampanji. Prema podacima agencija Meltwater Media Intelligence, Similar Web i Cision **ukupno je objavljeno 879 miliona medijskih sadržaja.**
- **Dodatnih 250 miliona ljudi je vidjelo sadržaj na društvenim medijima** (procjena agencija Meltwater and Sysomos).

Kampanja #WeRemember je imala uticaja na više ljudi nego bilo koja druga kampanja za obilježavanje sjećanja na Holokaust u istoriji. Za taj uspjeh su zaslužne i velike i male organizacije, kao i korporacije kao što su Facebook, Instagram, Twitter i Snapchat. Međutim, najznačajniji doprinos su dali upravo pojedinci iz cijelog svijeta, a mi smo zahvalni svima koji su sudjelovali u ovoj kampanji.

Održana javna tribina o jeziku bosanskih sefardskih jevreja

U prostorijama Vijeća Kongresa bosnjačkih intelektualaca održana je javna tribina „O jeziku sefardskih jevreja“, čiji je uvodničar prof. David Kamhi, penzionirani profesor Sarajevskog univerziteta.

Generalni sekretar Vijeća mr.sci. Emir Zlatar, u svojevremenu uvodničara tribine, istakao je da je jezik sefardskih jevreja unikatna višestoljetna kulturna baština Bosne i Hercegovine, koju želimo otrgnuti od zaborava.

Jezik naših bosanskih jevreja Sefarda jedan je od pečata multikulturalnosti bosanske povijesti, koji je nažalost na putu nestanka. Bošnjaci imaju povijesnu obavezu promovirati ovu baštinu, posebno u današnjim svjetskim geostrateškim političkim odnosima, kojima dominiraju negativni stereotipi anti islamizma i anti semitizma.

Direktor Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu prof.dr. Alen Kalajdžija istakao je da se radi o jeziku koji predstavlja raritet u svjetskim okvirima, i ponudio resurse Instituta u kontekstu izrade

video zapisa sa prof. Kamhijem, u cilju očuvanja činjenica i zapisa o jeziku sefardskih jevreja u Bosni.

„Nesumnjiva je činjenica u jezičkom ali i u socijalnom smislu, da španski jezik Jevreji nisu odmah

prihvatili po dolasku na Iberijsko poluostrvo sa Arapima u 7. i 8. vijeku. Semiti – Jevreji i Arapi su dugo zadržali svoje jezike (hebrejski i arapski). U 11. i 12. vijeku počinje stvarni proces asimilacije sa španskim jezikom, a vrhunac toga se dešavao u 13, 14. pa i početkom 15. vijeka. Tada se formiranje španskog jezika polako završava, ali neke jezičke promjene se i dalje nastavljaju. Kao što je poznato, Sefardi su, nakon izгона, bez obzira na dijalektne razlike, sačuvali tadašnji govorni predklasični španski jezik. Sefardi su relativno brzo, nakon izгона, došli iz Španije u Sarajevo, ali ne direktno kao u luke Otomanske imperije (Carigrad i Solun). Postoje podaci da su se u Sarajevu pojavili već prije 1520. a po nekima tek kasnije, što u biti nije toliko važno. Mnogo je važnije da su s jezikom donijeli i ogromnu kulturnu baštinu, koja se formirala tokom vijekova. Ta kultura je, osim jevrejske dimenzije, bila dio trikulturne (jevrejsko-arapsko-kršćanske) od 13. pa do 16. vijeka (El siglo del oro) 'zlatni vijek'. Jezik koji je pripadao toj kulturi su Sefardi obogatili riječima naroda

drugih kultura zemalja u koje su dolazili. Među filozofima koji se bave španskim i jezicima koji vuku korijene iz njega, u regionu i svijetu, vlada prilična zbrka oko naziva jezika sefardskih Jevreja. Znamo da u tom smislu postoji nekoliko imena ili varijanti istih; džido, džudio, žudio, džudezmo, espanol, španol, judeo-espanol, džudeo-espanjol, ladino te haketija (hakitija). Španjol, žudio, džudio ili džido (đigio) su nazivi koji su koristili bosanski Sefardi. Ovi termini su se kod nas u Bosni, poistovjećivali sa pridjevom 'jevrejski', istakao je profesor David Kamhi u svom izlaganju.

Danas, nakon gotovo 500 godišnjeg prisustva Sefarda u Bosni, tek u dvije porodice u Sarajevu se govori sefardskim jezikom. U svakom slučaju svaka katedra španskog jezika u regionu, a pogotovo u Sarajevu, trebala bi da izučava jezik sefardskih Jevreja, pošto je kultura bosanskih Sefarada integralni dio kulture i baštine, ne samo naroda Bosne i Hercegovine, nego i mnogo šire.

Izvor: VKBI

Preneseno: N1 BiH 27.03.2019.

Umire li Ana Frank još jednom u Hrvatskoj?

Piše: **Tomislav JAKIĆ**

Naslov možda zvuči i pomalo senzacionalistički, ali – nije. Kao jedna od brojnih afera i aferica što iz dana u dan samo prividno potresaju Hrvatsku, a zapravo dođu i prođu kao da se ništa i nije dogodilo, pojavilo se posljednjih tjedana pitanje trebaju li srednjoškolci čitati Dnevnik Ane Frank. Dnevnički zapisi židovske djevojčice koja je stasanje u djevojku doživjela u skloništu, praktično zatvoru, u Nizozemskoj, krijući se od nacista, da bi svoj tek započeti život završila u koncentracionom logoru kao jedna od šest milijuna žrtava Holokausta, globalno su poznati. I za prosječno obrazovani i prosječno normalnog čovjeka pitanja treba li te zapise pročitati, treba li znati tko je bila Ana Frank i što je bio Holokaust čine se i depasiranima i suvišnima. Da, možda, ako izuzmemo Hrvatsku. U žaru finalizacije novih nastavnih programa (kurikula, kako se danas voli govoriti), iznenada se otvorilo i pitanje što trebaju čitati srednjoškolci kao propisanu lekturu. I, čudna li čuda, otkriveno je kako na popisu te lektire nema Dnevnika Ane Frank.

Da ne okolišamo: skandal je i to u nebo vapijući skandal, da o tome uopće treba razgovarati, da je to tema. Pri čemu je sasvim svejedno je li Dnevnik Ane Frank bio u školskoj lektiri, pa je iz nje izbačen (bio je do sada na popisu preporučene, ali ne i obavezne lektire za osmi razred osnovne škole), ili nikada i nije bio na popisu te lektire, pa – slijedom toga – iz nje i nije mogao biti izbačen. Treba upozoriti na te dvije verzije, jer u jednome se trenutku učinilo kao da se koncentriranjem na njih pažnja uspješno odvlači na sporedni kolosjek od onoga što je srž problema.

Pa upravo zbog toga valja naglasiti: skandal bi bio da Dnevnik Ane Frank ni do sada nije bio na popisu školske lektire, skandal bi bio da je on sada s toga popisa izbačen, ali onaj skandal koji doslovno bode oči, koji upozorava na bolesno stanje u jednome bolesnom društvu, to je sama činjenica da smo prisiljeni, a jesmo prisiljeni, uopće voditi raspravu o tome trebaju li srednjoškolci čitati Dnevnik Ane Frank, odnosno treba li ih škola, obrazovni sustav, usmjeravati prema čitanju toga djela.

Pokušamo li najjednostavnije i najrazumljivije predstaviti temu i ono što je “iza nje”, nužno dolazimo do zaključka da bi pristup koji bi se ograničio samo na pitanje spada li Dnevnik Ane Frank u nešto što srednjoškolci u Hrvatskoj trebaju čitati, bio promašen. Treba ići i dalje i šire, koliko god da je odgovor na ovo pitanje potpuno jasan, baš kao što je prilično jasan i odgovor na pitanje ima li u cijeloj toj priči natruha antisemitizma. Stvari treba staviti u širi kontekst, i evropski i svjetski, polazeći – naravno – od prilika u Hrvatskoj. Bez toga, naime, sami bismo sebe lišili mogućnosti da spoznamo o čemu se tu zaista radi, koncentrirali bismo se na simptom, a zaboravili bismo uzroke.

Možda bismo znali odgovoriti na pitanje “što”, ali sigurno ne bismo imali odgovor na pitanje “zašto”. Sudbina dnevnika Ane Frank u srednjim školama u Hrvatskoj, samo je, naime, simptom, samo je vrh ledenog brijega. Je li društvo u Hrvatskoj Titanic koji će naletjeti na santu i potom potonuti, to neka za ovu priliku ostane pitanje bez odgovora. Mada, do toga odgovora i nije baš teško doći. Treba otvorenih očiju i ušiju gledati i slušati, ali - bez predrasuda.

No, ipak, riječ – dvije o samoj knjizi. Dnevnik Ane Frank jedinstveni je dokument jednoga vremena, autentičan, nezamjenjiv i nezaobilazan. Ako se želi išta znati o bližoj prošlosti Evrope, naših krajeva, ali i svijeta, onda potvrdnom odgovoru na pitanje: trebaju li srednjoškolci čitati Dnevnik Ane Frank nema alterantive.

Odgovor je: itekako trebaju! Je li toj malo knjizi mjesto u lektiri svjetske književnosti, to je već drugo pitanje. Vrijedi se i njime pozabaviti, jer je Predsjednica Hrvatske u još jednome pokušaju stvaranja dojma da je pristaša trenda koji se “dobro prodaje”, drugim riječima pozicioniranja sebe (da li pod pritiskom izvana, neka i to ostane pitanje za raspravu) kao nekoga tko je na antifašističkoj liniji izjavila, uz ostalo, kako srednjoškolci, naravno, trebaju čitati Dnevnik Ane Frank, jer je to vrijedno literarno djelo. Rekla je to u trenutku kada je sudbina toga djela postala medijski užareno pitanje, a prijetila i mogućnošću prerastanja u potencijalno politički opasno pitanje. No, kakvi god motivi bili u pitanju, to što je Predsjednica rekla naprosto nije točno, to nije istina!

Da je Ana Frank poživjela, da nije tek jedna od onih 6 milijuna pobijenih u Holokaustu, možda bi i postala književnica. Njezin Dnevnik pisan je na način da dozvoljava i takav zaključak.

Na tome ništa ne mijenja ni poznata činjenica da je Anin otac redigirao rukopis dnevnika, izbacujući intimne detalje iz razdoblja sazrijevanja jedne djevojčice u djevojku, a u uvjetima sakrivanja, koji su bili, valja još jednom ponoviti, svojevrsni zatvor.

Dakle, Dnevnik Ane Frank nije literatura. On, međutim, jest dragocjeni povijesni izvor, dokument koji osvaja svojom autentičnošću i koji upravo tom autentičnošću demantira sve one koji i danas još, usprkos svim spoznajama, dokumentima, izjavama kako počinitelja, tako i žrtava, nastoje ako ne potpuno poreći, a ono svakako relativizirati i umanjiti zločine naci-fašizma. Nema ih samo u Hrvatskoj, niti su ograničeni na regiju, ima ih širom Evrope, mada ih u zemljama etablirane demokracije (dakle u starim demokracijama za razliku od onih u tzv. tranzicijskim zemljama) sankcioniraju, odnosno pozicioniraju na marginu – kamo bez dvojbe i spadaju.

Logično je stoga zaključiti kako Dnevnik Ane Frank mora biti ne samo preporučena, nego i propisana lektira uz predmet povijesti, u onome razredu u kojemu se uči o Drugome svjetskom ratu, o naci-fašizmu i o Holokaustu. Treba se nadati da se

uz to uči ponešto i o antisemitizmu, jer ako se ne zna što je antisemitizam, onda je nemoguće razumjeti i Holokaust, ali i neprolaznu vrijednost Dnevnika Ane Frank. Dakle da sumiram: prvo, Dnevnik Ane Frank itekako spada u lektiru koju srednjoškolci moraju, da – upravo tako: moraju čitati; drugo, Dnevnik Ane Frank ne spada u literaturu, nego u povijest, on je povijesni dokument; i, treće, slijedom svega što je rečeno: Dnevnik Ane Frank treba biti propisana lektira uz predmet povijesti.

Ako je tako, a tako jest, onda dolazimo do pitanja kako je uopće moguće da se u Hrvatskoj otvara rasprava o tome hoće li srednjoškolci čitati Dnevnik Ane Frank, hoće li ih škola upućivati na to da ga čitaju? Na žalost, ne samo da je moguće, nego je u neku ruku očekivano i logično. Zašto? Vrlo jednostavno. Hrvatska je, ima tome sada već gotovo tri desetljeća, poligon za neskriveno izživljavanje povijesnih revizionista, ustašostalgičara, ali i radikalnih nacionalista, u pravilu: antikomunista, nerijetko i pravih klero-fašista kojima antisemitizam nije nimalo stran.

To da slične trendove nije teško, lokalno obojene, uočiti i u drugim zemlja regije, nije – rječnikom pravnika – nikakva olakotna okolnost. Sve su to teške kvalifikacije, ali – utemeljene!

Treba se samo osvrnuti oko sebe, treba razmisliti malo do koje su mjere srozani svi kriteriji i standardi civiliziranog ponašanja svojstveni demokratskom poretku. Treba oslušnuti retoriku današnjice i razmisliti o tome je li takva retorika bila ne moguća, nego uopće zamisliva prije nekoliko desetljeća. I da ne bi bilo nikakve zabune. Kada to kažemo, ne mislimo samo na vrijeme nekadašnje jugoslavenske federacije, mislimo i na prvo desetljeće samostalne Hrvatske, preskačući drugo desetljeće samostalnosti, obilježeno nedovršenim, pa u konačnici i neuspjelim naporima predsjednika Stjepana Mesića da zatečeno stanje promijeni.

Istina je kako je u tome prvome desetljeću hrvatske neovisnosti pušten iz one poslovične boce zao duh neofašizma, neoustaštva. Istina je da se prvog hrvatskog Predsjednika ne može osloboditi

odgovornosti za to, ali istina je i to da je u njegovoj bilo svijesti, bilo podsvijesti uvijek tinjalo sjećanje na to da je bio borac Narodno-oslobodilačke vojske, sudionik antifašističkog otpora, jedinstvenog u Evropi. On je izlazak neofašizma na scenu držao pod kontrolom, nastojeći ga pretvoriti u instrument ostvarivanja svoje politike. Je li to činio svojom voljom, ili je nekome vraćao dug, neka ostane tek kao natuknica, pitanje bez decideranog odgovora. Činjenica je, međutim, da dok je on bio živ, mada je izašao s monstruoznom idejom o zajedničkom grobištu ustaša i žrtava fašizma u Jasenovcu, nikome nije padalo na pamet na ulici skandirati “Za dom – spremni”, još manje pokrenuti inicijativu da se taj ustaški i samo ustaški pozdrav pretvori u službeni pozdrav Hrvatske vojske. A i jednome i drugome svjedočili smo nakon njegove smrti i, da paradoks bude veći, nakon ulaska Hrvatske u Evropsku uniju.

Time smo, dakle, Dnevnik Ane Frank stavili u kontekst oživljavanja radikalnog, netolerantnog nacionalizma, ali i ksenofobije u Hrvatskoj. Da bi taj nacionalizam mogao uhvatiti korjena i u mladim generacijama, moralo mu je biti pripremljeno plodno tlo. A to se moglo postići samo grubim, neskrivenim,

agresivnim povijesnim revizionizmom, prepravljajanjem i prekrajanjem uglavnom novije i najnovije povijesti, mada ne i samo nje. U tome projektu, a to jest projekt, moralo se zločince iz vremena Drugog svjetskog rata pretvoriti u “dobre momke” koji su samo ponekada malo zastranili, koji su bili – posudimo za ovu priliku izraz od jednog političara Alternative za Njemačku – naciromantici, ljudi dobrih namjera koji su samo “previše voljeli svoju domovinu”. Da bi se mogla stvoriti takva slika, a najpogodniji alati za njezino stvaranje bili su (i ostali!) mediji i obrazovni sistem, moralo se dovesti u pitanje zločine naci-fašizma, u Hrvatskoj: ustaštva, moralo ih se – ako je to ikako bilo moguće – poreći, ili barem umanjiti.

Prvi je korak, međutim, bio da se sve što znamo o užasnim zločinima naci-fašista i njihovih sljedbenika u vazalnim državama, odnosno na okupiranim područjima, proglasi lažima što su ih lansirali komunisti.

To je ono što je danas moderno nazivati komunističkim povijesnim narativom, a njega, naravno, treba odbaciti, jer je - komunistički. Pa je tako u Hrvatskoj ustanak protiv naci-fašističke okupacije i onih koji su joj pomagali i služili pretvoren u komunističku pobunu protiv neovisne hrvatske države koja je, kažu, samo stjecajem povijesnih okolnosti bila prisiljena surađivati sa silama Osovine. Istina je, međutim, nešto drugo, i to dokumentirana, dokazana i nepobitna istina. Tzv. NDH nije stvorena voljom hrvatskog naroda, nego Hitlera i Mussolinija, ta tvorevina nikada nije bila zaista neovisna, a do te je mjere revno kopirala i provodila rasne zakone, Nuernberške zakone, da je načinom počinjenja zločina užasnula i same naciste, mada su oni u isto vrijeme provodili Holokaust, industrijsko uništavanje evropskih Židova, među kojima će biti ubijena i Ana Frank.

Ključna je odrednica svakoga zločina, suvišno je i podsjećati na to, sam čin, ali i motiv. Kod zločina naci-fašista i kvislinga svih boja i nijansi motiv progona, odnosno – drugim riječima - grijeh žrtava bila je njihova pripadnost određenoj etničkoj skupini, odnosno vjeroispovijesti. To i samo to. Nikakav prijestup, nikakvo kršenje zakona. Dovoljno je bilo da je netko Židov, da bi bio predodređen za

žrtvu, osuđen na smrt zbog toga što je bio to, što je bio. Židovi su bili prvenstveni cilj, napokon Hitler je u javnom govoru obećao, najavio, uništenje evropskih Židova. Uz njih, ubijani su na područjima pod kontrolom nacista – Slaveni, smatrani pripadnicima niže rase, Romi, duševni bolesnici, homoseksualci, svi elementi koji su narušavali “čistoću rase” (kako su to govorili nacisti). U Hrvatskoj ubijani su, naravno uz Židove – Srbi, opet Romi i Hrvati-antifašisti. Podloga programskog ubijanja Židova bio je antisemitizam, sentiment koji prati Židove stoljećima, bez obzira na to gdje su, negdje – doduše – prikriveno, ili jedva primjetno, negdje potpuno otvoreno, od ograničavanja djelatnosti kojima se smiju baviti, pa do povremenih pogroma kakvi su bili uobičajeni u carskoj Rusiji, ili u Poljskoj. Da bi se to znalo, dovoljno je biti i samo ljubitelj mjuzikla i prisjetiti se “Guslača na krovu”.

Nije, unutar zadane teme, mjesto za šire razglabanje o antisemitizmu. Treba, međutim, reći

– upravo zbog zadane teme – da je antisemitizam kolateralna šteta neizbježna uz bilo kakav pokušaj rehabilitiranja bilo naci-fašista, bilo njihovih pomagača. Jer, ako se već ne mogu potpuno poreći zločini u koncentracionim logorima, a naprosto – ne mogu, onda treba suptilno, ili manje suptilno ponovo dati pravo građanstva antisemitizmu. Pa ćemo zato danas ponekada ponovo čuti i tezu kako su Židovi sami krivi za ono što im se dogodilo.

Kažu: Židovi su bankari, lihvari, žive na račun drugih, od svih uzimaju, nikome ne daju, škrti su, sjede na svojem bogatstvu, pljačkaju druge, a do ne tako davno u očima mnogih vjernika bili su i ubojice Isusa Krista (mada je Krist bio Židov). I dok Vatikan službeno nije skinuo to “prokletstvo” sa Židovskog naroda, bilo je, za svakog pravog vjernika, “bogougodno djelo” – mrziti Židove, dakle – biti antisemit. Ušlo je to do te mjere u mentalni sklop ljudi, da je “Židov” postao sinonim za “loš čovjek”. Pa se, evo samo jednoga, banalnog primjera, nerijetko može čuti kako netko kaže za čovjeka koji nije lake ruke pri izdavanju novca: “On je pravi Židov”. I kada bi se takvome čovjeku prigovorilo da je preuzeo tipičnu antisemitsku predrasudu, da je zapravo – antisemit, on bi se zgranuo i odlučno to demantirao. Ali, to postoji i glupo bi i kratkovidno bilo zatvarati pred time oči, praviti se kao da ne vidimo. Dapače: moramo vidjeti, moramo identificirati, moramo prozvati i moramo se protiv toga boriti. Pa onda moramo prozvati i one koji povodom rasprave o Dnevniku Ane Frank kažu, a mogli smo čitati takve izjave:

“Pa što se diže tolika buka oko jedne Ankice. Koliko je još drugih djevojčica stradalo.” Nedostaje samo da se kaže: “Što se diže toliko buke oko jedne židovske djevojčice.” Jer, to i jest ono što se željelo reći.

Stoga je nemoguće ne primijetiti kako u osnovama rasprave o tome trebaju li srednjoškolci u Hrvatskoj čitati Dnevnik Ane Frank leže i natruhe antisemitizma. S time što treba naglasiti ovo “i antisemitizma”. Ključni je fktor, međutim, već spomenuti povijesni revizionizam. I tu postoji jedna hrvatska specifičnost. Službena je Hrvatska očito procijenila da naprosto, koliko god joj je stalo do tihe, pa čak više i ne tako tihe rehabilitacije domaćih slugu

naci-fašizma, ne može negirati zločine nad Židovima. Dijelom i zato što je u redovima vlasti, ove aktualne, i to od samih njenih početaka prisutan mit, a to zaista jest mit, o Židovima koji vladaju, iz pozadine, naravno, svijetom, pa je mudro s njima biti u dobrim odnosima.

Zato Hrvatska priznaje Holokaust, mada se ne trudi previše da srednjoškolce informira o tome što je Holokaust zaista bio, još manje o antisemitizmu kao o njegovoj podlozi.

U isto vrijeme nastoji preskočiti činjenicu sustavnog ubijanja Srba, Roma i Hrvata – antifašista. Ide to dotle da, kada se postavi pitanje zašto se u novom nastavnim programu povijesti uz natuknicu Jasenovac spominju kao žrtve samo Židovi, dobije sljedeći odgovor: nije se htjelo učenike pretrpavati podacima. Istina je, nije loša šala. U isto vrijeme učenici moraju znati imena svih sedam brežuljaka na kojima je izgrađen Rim.

No, kako je – da ponovimo – antisemitizam kolateralna šteta koja ide uz obnovljeni radikalni nacionalizam, ili neofašizam – da stvari nazovemo pravim imenom, onda baš niti te židovske žrtve ne treba previše izučavati, dapače priznat ćemo činjenicu, od toga ne možemo pobjeći, ali ćemo “poštediti” naše mlade od bilo čega što bi tu činjenicu Holokausta dodatno osvijetlilo, objasnilo. Pa onda uz to idu do iznemoglosti reciklirane priče o tome kako je golema većina ustaških generala bila židovskog porijekla i kako su istaknuti ustaše i sami spašavali Židove od progona (kojima ih je izvrgla upravo ustaška vlast, zgodno zar ne?). Uz spominjanje antisemitizma evo i jedne, vjerojatno malo poznate epizode iz vremena Jugoslavije. Rekli smo već da je antisemitizam svojstven pokretima desnih provenijencija, on im je imanentan, mada na njega ponekada nije imuna ni ekstremna lijeva. Jugoslavija je nominalno bila socijalistička zemlja usmjerena prema izgradnji komunizma. S jednopartjskim sistemom. No, prozivati u tome sistemu javno nekoga na osnovi nacionalne ili vjerske pripadnosti, bilo koje, bilo je nezamislivo. Neposredno nakon bliskoistočnoga rata godine 1967. nekome je u vrhu Jugoslavenske narodne armije palo na pamet da svim vojnim jedinicama i ustanovama uputi cirkularno pismo s uputom da se “u nastalim okolnostima” posebno pripazi na

ponašanje vojnika – Židova. Ako treba podsjećati: Jugoslavija je u svim bliskoistočnim ratovima bila na strani arapskih zemalja, osim u onome prvome, neposredno nakon proglašenja Države Izrael. Tada je Jugoslavija opskrbljivala Izrael oružjem. I poslana je, dakle, spomenuta okružnica širom Jugoslavije. Došla je u ruke i generalu, čuvenom liječniku Izidoru Papi, Židovu. I Papo je, užasnut onime u čemu je prepoznao začetak diskriminiranja Židova, napravio skandal. Rezultat: okružnica je po kratkom postupku jednostavno povučena. Kao da je nikada nije bilo. Vrijedi i o tome razmisliti.

I demo dalje. Latentni antisemitizam (riječ je o Hrvatskoj) treba sagledati i u malo širem kontekstu, ali još uvijek u okvirima povijesnog revizionizma. Zasnovan na militantnom antikomunizmu, uz jasne i prepoznatljive “začine” antisrpsstva i antijugoslavizma, povijesni se revizionizam pobrinuo da generacije koje stasaju što manje znaju o prošlosti, odnosno da o prošlosti znaju i saznaju samo ono i onoliko koliko “pravi”, nacionalno osviješteni, državotvorni Hrvati trebaju znati (da slične trendove blježimo i u Srbiji, i u BiH, ništa ne mijenja na činjenici neprihvatljivosti događanja u Hrvatskoj).

Da bi se to ostvarilo, provedeno je nešto, što je profesor Ante Lešaja koji se tom temom bavio godinama, nazvao knjigocidom. Riječ je o sustavnom “čišćenju” knjižnoga fonda javnih knjižnica u Hrvatskoj, uključujući, samo se po sebi razumije, i školske knjižnice. Toj akciji žrtvom je palo oko dva milijuna knjiga. Evo po kojim kriterijima. Tu su najprije knjige, kako je procijenjeno, komunističkih autora (koji, to smo do sada valjda već naučili, samo i jedino lažu), zatim knjige o socijalizmu i komunizmu, jer nitko u Hrvatskoj nikada i nije želio ništa drugo nego osloboditi se okova toga nenarodnog i protuprirodnog poretka, potom knjige o Jugoslaviji u kojoj – poučila nas je Predsjednica – Hrvati čak nisu smjeli reći da su Hrvati, nego da su morali govoriti da su “iz Hrvatske” (intervju austrijskom dnevniku “Kleine Zeitung, rujan/septembar 2018.). Napokon - knjige srpskih autora, jer Hrvati ionako sa Srbima nemaju ništa zajedničkoga i, sasvim logično, knjige tiskane ćirilicom, pismom koje djeca u školama u Hrvatskoj više ne uče, barem hrvatska djeca. Profesor Lešaja to je sustavno izučavao, prikupio podatke, dokumentirao i objavio – u knjizi, naravno. No, ta knjiga ide u kategoriju onih koje su naprosto prešućene, kao da ne postoje. Pa je tako “ubijena” neposredno nakon “rođenja” A doista, knjiga

kojoj je blokiranjem informacija o njoj, zapriječen put do onih kojima je namijenjena – čitatelja, ta je knjiga “osuđena na smrt”. I sigurno nije daleko do pameti pomisliti kako je među onima koji rade na novim nastavnim programima dosta takvih koji bi najradije prešutili, šutnjom prekrili, i Dnevnik Ane Frank.

Neće uspjeti, ali će – prema svemu sudeći – prepustiti nastavnicima odluku o tome hoće li tu knjigu preporučiti učenicima. A to nije daleko od izbacivanja s popisa obavezne lektire. Pa smo opet tamo, gdje smo i počeli.

U samoj završnici ovih razmišljanja o tome što se s Dnevnikom Ane Frank događa u Hrvatskoj i zašto se to događa, otvorimo posljednji, najširi krug konteksta u kojemu bismo morali barem pokušati tražiti odgovore na ta pitanja. Udimo na evropsku, pa onda i na svjetsku političku scenu na kojoj svjedočimo sve agresivnijem nastupanju desnice. Ta desnica uspješno ruši temelje međunarodnoga poretka, kakvog smo do sada poznavali; točnije onoga i onakvog međunarodnog poretka kakav je izgrađen nakon pobjede nad fašizmom godine 1945. Ruši, dakle, svijet sazdan na temeljima antifašizma.

Što nas vraća na početak devedesetih godina prošloga stoljeća, kada se, kao kula od karata, srušio svijet tzv. realnog socijalizma, kada je raspušten Varšavski ugovor i kada se raspao Sovjetski Savez. Zapad, primarno Sjedinjene Države, vidio je u tome samo i jedino svoju veliku pobjedu. I počeo je bezobzirno ubirati plodove te pobjede. Kada kažemo Zapad, onda u prvome redu mislimo na vojno-industrijski kompleks, a na opasnost od njega upozorio je još američki predsjednik, general Dwight Eisenhower; u današnjim uvjetima mislimo na ono što se naziva podzemnom državom – deep state, na konglomerat vojnih, gospodarskih, obavještajnih i financijskih krugova koji svojom aktivnošću sve otvorenije pretvara demokraciju u karikaturu. Taj Zapad shvatio je, dakle, propast socijalizma kao globalnog poretka kao svoju pobjedu, odnosno pobjedu liberalnog kapitalizma nad socijalizmom u njegovim raznim bojama i pojavnim oblicima, od kojih je - to uvijek treba ponavljati – onaj jugoslavenski

bio najblaži i građanima najprihvatljiviji, svim svojim evidentnim promašajima i grijesima usprkos. Liberalni kapitalizam koji je svoj model društveno-ekonomskih odnosa što primijenio, što nametnuo svim do tada socijalističkim zemljama, trebao je za nastavak svoje politike stalne ekspanzije, a kapitalizma bez ekspanzije nema, ako ne stvarnoga neprijatelja, a ono u najmanju ruku sliku neprijatelja protiv kojega će mobilizirati glasačko tijelo, ali i spriječiti bilo kakvo nostalgično prisjećanje na bivši sistem – zbog njegovih socijalnih karakteristika, primarno.

Pa je doslovno izmišljena sablast prijetećeg komunizma kojega više nigdje nije bilo, a da bi stvar bila uvjerljivija počelo se u svim aspektima izjednačavati socijalizam, odnosno komunizam s fašizmom, preciznije zločine komunizma sa zločinima fašizma. To je ono što odjekuje iz svih izjava predstavnika aktualne vlasti u Hrvatskoj kada punim plućima izriču osude svih oblika totalitarizama, dodatno precizirajući kako pri tome misle i na komunizam i na fašizam. Mada, ako ćemo pravo, ovo “i na fašizam” samo je dodatak bez kojega se ne može. Šminka, kozmetika. Jer, oni žele bespogovornu osudu komunizma, tolerirajući, a nerijetko i potičući rehabilitaciju fašizma i svih njegovih inačica. Da budemo još precizniji: ono što im je na pameti, to i nije komunizam, nego svaki oblik otpora modelu liberalnog kapitalizma, kakav se nameće, nerijetko i najgrubljom silom i uz cijenu uništenja i država i društvenih struktura, a sve to pod krinkom borbe za demokraciju i ljudska prava. Neminovna je posljedica toga neutemeljenog i licemjernog izjednačavanja dvaju sistema koji jesu bili autoritarni, ali – osim toga – bitno različiti, ispuštanje

iz vida, zaboravljanje temeljne opasnosti fašizma i za civilizaciju i za demokraciju. A taj se zaborav, odnosno revidiranje povijesti provodi stvaranjem muzeja zločina komunizma i fašizma (pod istim krovom), ogleda se ne samo u organiziranju, nego i toleriranju marševa nekadašnjih SS-ovaca u baltičkim državama, u noćnim bakljadama Jobika u Mađarskoj, u rehabilitaciji notornog kolaboranta Stepana Bandere u Ukrajini, u slavljenju ministra iz vremena savezništva s Hitlerom u Rumunjskoj – upravo ovih dana.

U takvome okruženju moguće je i sve što se događa u Hrvatskoj.

U takvome okruženju i zbog njega moguće je da se u crkvama i crkvenim prostorima promoviraju knjige kojima se poriče zločin Jasenovca, da se na istu temu snimaju filmovi, moguće je da ne samo u jednome gradu u Hrvatskoj i dalje postoje ulice što nose ime ustaškog doglavnika i potpisnika rasnih zakona Mile Budaka, moguće je da Predsjednica najprije prizna kako je pogriješila proglašivši pozdrav “Za dom – spremni” – starim hrvatskim pozdravom, ali i da samo nekoliko dana nakon toga, izložena bjesomučnim napadima desničara, reterira i “izmisli” novi “stari” hrvatski pozdrav, poskočicu – kako je rekla – “Za dom”, dodajući kako je njoj najmilija ona iz opere Nikola Šubić Zrinski.

I u takvome okruženju moguće je da smo došli dotle da moramo raspravljati o tome je li preporučljivo da učenici u srednjim školama u Hrvatskoj čitaju Dnevnik Ane Frank, da se lomimo oko pitanja je li taj jedinstveni dokument jednoga vremena do sada bio na popisu lektire, pa je iz njega izbačen, ili nikada i nije bio na tome popisu. I treba li na njemu biti.

Moguće je – na žalost.

I zato pitanje sadržano u naslovu ovoga teksta: umire li Ana Frank još jednom u Hrvatskoj, nije nimalo senzacionalistički obojeno. Ono je tužni odraz zabrinjavajuće stvarnosti.

(Redigirani i za objavljivanje prilagođeni tekst izlaganja, održanog na tribini Židovske općine u Zagrebu, 5. ožujka/marta 2019. Autor je dugogodišnji novinar koji je u vrijeme mandata Predsjednika Stjepana Mesića bio njegov savjetnik za vanjsku politiku)

ZANIMLJIVOSTI O I OKO IZRAELA

Država Izrael slavi 71 godinu od osnivanja.

- Izrael je jedina država na svijetu koja ima isto ime, smještena je na istom položaju i govori se isti jezik kao što je to i bilo **prije 3,000 godina**.
- Izrael je jedina država koja je **oživjela svoj hebrejski jezik** koji stoljećima nije bio u uporabi i uspostavila ga kao nacionalni jezik.
- Izrael je otprilike veličine Slovenije. Izrael je toliko malen da ga možete **pretrčati u dva sata od zapada prema istoku** i za 9 dana od sjevera do juga. Izrael je stota najmanja država na svijetu.
- Ukupan broj izraelskog stanovništva je sličan broju stanovnika **Londona**, što je otprilike oko 8.6 milijuna ljudi.
- Jeruzalem** je glavni grad Izraela.
- Izrael je država čiji državljani imaju osmi najduži **životni vijek** na svijetu: 82 godine, što je više od prosjeka Velike Britanije, SAD-a i Njemačke (2 godine više od OECD prosjeka).
- Izraelske **novčanice imaju Brailleovo znakovlje** na sebi.
- Mrtvo more** je najniža točka na Zemlji, - 430.5 ispod razine mora. Ljudi mogu jednostavno plutati u Mrtvom moru zbog neuobičajeno visoke koncentracije soli; 8.6 puta je slanije od oceana. Gotovo je nemoguće zaroniti u njega.
- Jeruzalemska **Maslinska gora** je najstarije groblje na svijetu koje se neprestano koristi.
- Albertu Einsteinu** su 1952. ponudili da postane predsjednik Izraela, što je on odbio.
- Kada je gđa **Golda Meir** izabrana za premijerku Države Izrael 1969. godine, postala je druga izabrana žena lider u moderno doba (iza Indire Gandhi).
- Galilejsko jezero** – smješteno 212 m ispod razine mora – je najniže slatkovodno jezero u svijetu (i najveće u Izraelu).
- Izrael je jedina zemlja na svijetu koja danas **ima više drveća** nego prije 50 godina.
- Najveće poznato groblje pasa u starom svijetu je otkriveno u **Ashkelonu**.
- Izrael je jedina država na Zemlji koja ima **obvezni vojni rok** u trajanju od 2 godine za žene i 3 godine za muškarce.
- Najstariji rudnik bakra** na svijetu nalazi se u izraelskoj pustinji sjeverno od Eilata.
- U Izraelu se nalazi jedini **makteš** na svijetu. Makteš Ramon se često zamjenjuje za krater, ali on je rezultat drevnih formacija mekog pješčara prekrivenog tvrdim vapnencom i dolomitom, a zatim je cijelo područje podignuto tektonskim silama.
- Jeruzalem ima preko **1,500 javnih parkova** i vrtova.
- U Tel Avivu ima više od 100 **sushi restorana**, što čini taj grad gradom s najvećim brojem sushi restorana po glavi stanovnika nakon Tokya i New York Citya.

- Ljudi koji poštuju **Šabat** u Izraelu mogu kupiti osiguranje vozila koje ne uključuje subote, čineći na taj način policu povoljnijom.
- Izrael ima više dobitnika **Nobelove nagrade** po glavi stanovnika od SAD-a, Francuske i Njemačke. Također, ima više laureata, u stvarnim brojevima nego Indija, Španjolska ili Kina.
- Izrael ima najveći broj **fakultetskih diploma** po glavi stanovnika na svijetu.
- Izrael ima najveći broj **muzeja** po glavi stanovnika na svijetu.
- Izrael je na drugom mjestu na svijetu po **broju novih knjiga** po glavi stanovnika.
- Izrael ima više **orkestara** po stanovniku od bilo koje nacije na svijetu.
- Oko 93 posto izraelskih domova koristi **solarnu energiju** za grijanje vode, što je najveći postotak na svijetu.
- Izrael prednjači u svijetu po postotku plastičnih boca koje **reciklira**.
- Navodnjavanje **kap-po-kap** je izumljeno u Izraelu. Izrael reciklira 87 % otpadnih voda, što je 5 puta više od drugoplasiranog.
- Izrael je prvi u svijetu po izdacima za I&R (**istraživanje i razvoj**) kao postotak BDP-a, ispred SAD-a, Koreje, Japana... Izrael je prvi u svijetu po investicijama u rizični kapital (oko 450 američkih dolara po glavi stanovnika).
- Izrael je 5. najinovativnija država na svijetu. Svi imamo koristi od **izraelskih inovacija** koje se nalaze u našim telefonima, zatim kroz navigacijske sustave, lijekove za spašavanje života, medicinske uređaje... čak i cherry rajčice u našim salatama.
- Bežični telefon** je razvijen u Izraelu.
- Tehnologija **govorne pošte** je razvijena u Izraelu.
- Prvi **antivirusni software** za računala je kreiran u Izraelu 1979.
- Najveća **paprika** na svijetu uzgojena je u izraelskom mošavu Ein Yahav, zabilježila je Guinnessova knjiga svjetskih rekorda u 2013.
- Izraelske **krave** proizvode više mlijeka po kravi nego u bilo kojoj drugoj zemlji na svijetu.

- Izraelski znanstvenici su zaključili da je **mlijeko žirafe** košer.
- Ljepilo** na izraelskim poštanskim markicama je košer.
- Izraelski poduzetnik Dov Moran je izumio **USB memorijski stick**. Dov Moran je imao predavanje na Zagreb Connect konferenciji 2016.
- Cherry rajčice** su prvi puta uzgojene u Izraelu 1973.

Ronen ZVULUN / REUTERS

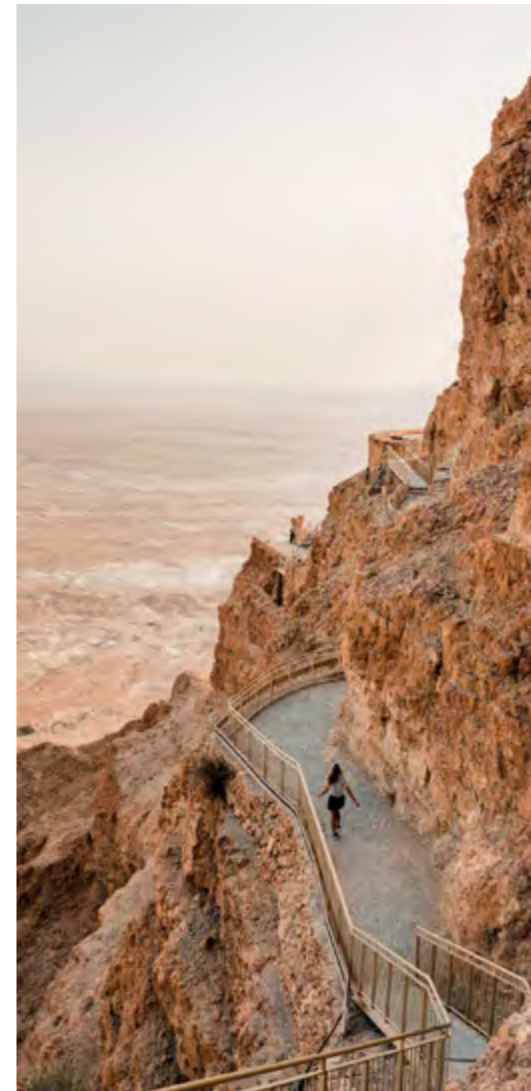
Izrael kakav vrlo rijetko vidimo na slikama

- Prvi električni uklanjač dlačica (**epilator**) je izumljen u Izraelu.
- Izraelska **univerzalna digitalna zdravstvena baza podataka** daje veliku nadu za napredak u preventivnoj i personaliziranoj medicini.
- Izraelska kompanija Given Imaging je razvila prvu **video kameru** koju možemo progutati - toliko je mala da stane u pilulu.
- Izrael ima veću stopu **umjetnih oplodnji** od bilo koje druge države na svijetu i besplatna je.
- Izrael je prvi na svijetu po broju **preživjelih** koji boluju od karcinoma.
- Izraelski liječnik je bio na čelu tima koji je razvio **cjepivo** protiv karcinoma grlića maternice.

- Izraelski znanstvenici su otkrili uzrok kroničnog **lošeg zadaha** i jednostavan način za popraviti ga!
- Izrael je osmislio i izradio prvi sustav letenja koji **štiti putničke i teretne zrakoplove** od napada raketama.
- Nakon 15 godina razvoja, izraelski inovator Rafi Yoeli trenutno gradi **prvi leteći automobil** na svijetu. Očekuje se da će biti na tržištu u 2020.
- Prije pedeset godina Izrael nije uspio u naporu da razvije **automobilsku industriju**. Ipak, u posljednjem desetljeću Izrael je imao 500 startupa u automobilskoj tehnologiji koji svake godine dobivaju milijarde dolara investicija. Godine 2013. Google je kupio Waze, navigacijski sustav, za 1 milijardu dolara. U 2017. godini Intel je platio 15 milijardi dolara za MobileEye, kompaniju iz Jeruzalema koja je razvila sustav autonomne vožnje, s kojom je Intel ušao u sektor poslovanja na području autonomnih vozila diljem svijeta.
- Izrael je postao 7. država na svijetu koja je dosegla **lunarnu orbitu** uz pomoć svemirske letjelice Beresheet (Berešit). Beresheet u prijevodu znači "postanak".
- Jedina kazališna grupa na svijetu koju čine **isključivo gluhi i slijepi glumci** je u Izraelu. Organizacija Nalaga'at je u Jafi, gdje posjetitelji prije njihove predstave mogu probati kako je jesti u potpunom mraku, a sve im poslužuju slijepci.
- Prosječan Izraelac pojede oko **10 litara sladoleda** godišnje, dok za usporedbu, u Italiji – zemlji sladoleda – se pojede 6.2 litara ili u Hrvatskoj 6 litara po glavi stanovnika.
- U trgovini u Jafi možete kupiti sladoled s okusom **humusa**.
- Izrael je jedina zemlja gdje je popularni lanac **Starbucks** propao, obzirom da većina lokalaca voli kave iz izraelskih kafića.
- U Jeruzalemu se svake godine održava spektakularan **Festival svjetla**.
- Grad Be'er Sheva ima najveći broj **šahovskih velemajstora** po glavi stanovnika na svijetu.

- Na četvrtini kilometar Izrael ima jednu od najvećih razina prometa ptica u svijetu s 500 milijuna migrirajućih ptica koje prelaze zračni prostor.
- Preko 1,000 pisama poslanih **Bogu** svake godine stigne u Jeruzalem, također i putem faks i e-maila. Milijun poruka godišnje se ostavi na Zapadnom zidu (Zidu plača) a čiste se dva puta godišnje, prije Pesaha i Roš Hašane (Židovske nove godine).
- Izrael ospkrbljuje svijet **cvijećem** u postotku od 5 posto. Za posljednje Valentinovo, preko 60 milijuna komada izraelskog cvijeća je bilo u prodaji u Europi.
- EL AL, izraelska nacionalna avio kompanija, jednom je postavila svjetski rekord za **najveći broj putnika na komercijalnom letu** s 1.088 ljudi.
- Mnogi iznajmljeni stanovi u Jeruzalemu imaju čudnu odredbu da, ako i kada **Mesija** dođe, najam je nevažeći i stanari se moraju iseliti... ☺
- Izrael ima najveći broj **Bauhaus** zgrada u svijetu.
- Izrael je prva država koja je zabranila **pothranjene** modele/manekenke.
- Izraelci su treći na svijetu po konzumaciji **povrća i slatkiša**.
- Izrael je jedina zemlja na svijetu koja u isto vrijeme ima **trgovinske sporazume** sa SAD-om, Meksikom i Kanadom kao i s EU i Europskim udruženjem za slobodnu trgovinu.
- Sa 8.6 milijuna stanovnika, Izrael ima više izlistanih kompanija na **NASDAQ-u** nego skoro bilo koja druga zemlja izvan Sjeverne Amerike i treća je na listi Svjetskog ekonomskog foruma najinovativnijih gospodarstava.

- Izrael ima oko 6.000 **startupova**. Izraelski startupovi su prikupili rekordnih 6.4 milijarde američkih dolara u prošloj godini.
- Izraelski startupi primaju gotovo 20% globalnih privatnih investicija u **kibernetičku sigurnost**, što premašuje za 200 puta njihovu relativnu vrijednost.
- **Microsoft** ima više zaposlenika po glavi stanovnika u Izraelu nego što to ima bilo gdje drugdje u svijetu.
- Izraelske **tajne službe** su pomogle spriječiti desetke terorističkih napada u desecima država.
- Izrael je pobijedio na natjecanju za pjesmu **Eurovizije** 4 puta.

Preuzeto: **EURACTIV.HR**

SVAKA "MEDALJA", HVALA BOGU, IMA I DRUGU STRANU

Jedan od vodećih palestinskih privrednika poslužio je košer obrok svojim izraelskim gostima na tradicionalnom iftarskom obroku koji muslimani jedu tokom svetog mjeseca Ramazana.

UREDNIŠTVO UNITED WITH ISRAEL

Posljednjeg ponedjeljka palestinski privrednik šeik Ashraf Jabari ugostio je nekoliko visokih izraelskih zvaničnika iz Judeje i Samarije na iftarskom obroku, svečanoj večeri u kojoj muslimani širom svijeta uživaju nakon cijelodnevnog posta tokom mjeseca Ramazana.

Među Jabarijevima gostima bili su šef regionalnog vijeća Samarije Yossi Dagan, predsjednik jevrejske zajednice u Hebronu Yishai Fleisher, predsjednica Udruženja prijateljstva Izraela i SAD (USEIA) Heather Johnston, kao i članovi Privredne komore u Judeji i Samariji (JSC), izvjestio je *Arutz Sheva*.

„Velika mi je čast ugostiti vas u mojoj kući“, rekao je Jabari. „Ova večera slijedi ideju koja kaže da nas ekonomsko-poslovni odnosi i jačanje međusobnih veza i prijateljstva vode u bolju budućnost.“

Jabari je dodao: „Kraj današnjeg posta i naša zajednička večera u Hebronu simbolizira našu sposobnost da premostimo sve probleme.“

Zajedničke večere su sve češće a palestinski privrednici koriste ovaj primjer a politička pitanja ostavljaju po strani kako bi se usredotočili na poboljšanje ekonomskih izgleda za arapski sektor.

Želja ljudi poput Jabarija da međusobno posluju i da rade sa

Izraelcima dovode do sve većeg broja kulturnih događaja kao što je iftarski obrok u Hebronu, na kojem se služila i košer hrana a to je omogućilo i ortodoksnim Izraelcima da uživaju u gozbi.

Yossi Dagan je zajedno sa suosnivačem JSC-a Avijem Zimmermanom naglasio važnost jačanja ekonomskih veza između izraelskih i palestinskih privrednika.

Dagan je spomenuo važnost „ekonomskih, ljudskih, i industrijskih investicija“, dok je Zimmerman rekao: „Mi smo vođeni vizijom da stvorimo zajednički uspjeh i ravnopravno partnerstvo u svim ekonomsko-poslovnim aspektima između Izraelaca i Palestinaca u Judeji i Samariji.“

Ova večera se održala samo tri mjeseca nakon ekonomskog foruma u Jeruzalemu na kojem su učestvovali izraelski lideri iz Judeje i Samarije i palestinski muktari koji su bili zaduženi za nadgledanje lokalnih i općinskih inicijativa.

Preuzeto sa:
<https://unitedwithisrael.org>

AUTOBIOGRAFIJA / MONOGRAFIJA

„ANTIKVARNICA SNOVA“

Želimira Altaraca Čička putuje svijetom.

Želimir Altarac Čičak, neumorni veteran i jedan od najznačajnijih i najutjecajnijih utemeljitelja sarajevske muzičke scene, nastavlja svoju mini turneju i koncertnu promociju knjige „Antikvarnica snova“. Nakon uspješnih promocija u Sarajevu, Beogradu, Zagrebu, Mostaru, Zenici, Tuzli, Stocu slijedi i novo druženje sa pratiocima rock kulture. Ova njegova autobiografija/monografija dokumentovano bilježi razvoj sarajevske, BiH i Ex-Yu pop rock scene čiji je bio aktivni učesnik od samih početaka do današnjih dana. Na 440 stranica, sa oko 200 fotografija, od kojih je 20% nikad objavljenih, mogu se pročitati

priče podijeljene po poglavljima „Kako se kalila sarajevska pop rock scena“, „Moja poetska sanjarenja i snoviđenja“, „Ploveći radio talasima“, „Jedan od tih dana - Sloga naše mladosti“, „Zlatni dani doma mladih 1984 - 1992. godina“, sa zapisima o muzičkim događajima koje je tu pokrenuo kao „Festivalu pop rock grupa BiH - nove nade nove snage“, „Yu heavy metal festivalu“, „Muzičkom video art klubu“ te koncertnim spektaklima u Sarajevu, tu je još, između mnogih priča i dvadeset intervjuua među kojima su naši i svjetski asovi. Knjiga je pobudila veliko interesovanje i naših građana u disjapori o čemu najbolje govore fotke sa autorom i knjigom, te u specijalnim posvetama.

Altarac Čičak na samom početku svoje autobiografije/monografije „Antikvarnica snova“ u poglavlju „Samo da se zna – odsanjano doživljeno“ piše:

„Ovo nije enciklopedijsko hronološka povijest sarajevske, BiH i Ex - Yu muzičke scene iako sam njen direktan učesnik od samog postanka početkom 60-ih godina pa do današnjih dana, već jedna antikvarnica želja i snova mojih prijatelja i ljudi koji su svoj život posvetili muzičkoj umjetnosti i pop rock kulturi i što bijahu njeni aktivni učesnici od pionira pa do današnjih dana te vječnih romantika, sanjalica, buntovnika koji su svojim pjesmama iskazivali svoje emocije i slike vremena u kojem žive, pjevajući o slobodi, ljubavi, mržnji, nadanju, vjerovanju, gubitnicima, izdaji, licemjerstvu pa i onim što samo pjevušice tra la la ...

To su samo neke od priča o ljudima sa kojima sam tokom proteklih decenija uspješno surađivao od njihovih ranih radova, demo snimaka, prvih izlazaka na scenu, a veoma često baš kao gosti mojih programa i debitantskih nastupa koje im organizovah u ovome gradu pa i BiH prezentujući i promovišući njihovu umješnost u tome što žele da rade, a da se to i čuje kako koncertno, ili putem novinskih tekstova, radio i TV emisija. Od mladalačkih sanjarenja uz svoje idole, nadanja, želja, prvih autorskih radova, izlazaka na scenu, aplauza, snimljenih pjesama objavljenih na

vinil singlovima i albumima pa do hitova i tiražnih rekorda prodaje ploča te velikih spektakularnih koncertnih dvoranskih i stadionskih nastupa. To su upravo zapisi koji bilježe te događaje i to ne samo izvođača i autora sa sarajevske i BiH scene nego sa podneblja bivše nam zajedničke domovine SFRJ, a kojima radih baš baš prve promotivne sarajevske koncertne nastupe. Vrijeme je pokazalo da bez obzira na sve protekle decenije oni ostaše zabilježeni u našim srcima i sjećanjima kao prve ljubavi bez obzira na sva događanja, zbivanja i putešestvije, kroz koje prolazismo s manje i više sreće i uspjeha. Istina, neki posustaše, odustaše, krenuše drugim putevima, a neki ostaše dosljedniji do posljednjeg daha.“

Prilikom promocija knjige prikazani su i neki raritetni video zapisi sa koncerata koje je Čičak organizovao, te radio i TV emisija koje je vodio tokom proteklih decenija, kao četrdesetominutni dokumentarac. Na ovim druženjima koja će se desiti i na nekim našim susretima, bit ćete obaviješteni kad i gdje, knjiga će se moći kupiti sa specijalnim popustom i posvetom.

Inače, Želimir Altarac Čičak je tokom proteklih decenija dobitnik mnogih priznanja među kojima se izdvajaju Spomen plaketa grada Sarajeva (6. 4. 1980.), Zlatna Medalja rada od Predsjedništva SFRJ (9. 3.1983), Estradna nagrada BiH (6. 4. 1990.), Zlatni ljiljan Općina Centar Sarajevo 1996. i BiH nagrada Davorin (posebna nagrada za afirmaciju bh.pop rock kulture 2005.) Bio je u nekoliko navrata i kandidat za Šestoaprilsku nagradu (2018. i 2019.).

ZAPISANO I REČENO O AUTORU U ANTIKVARNICI SNOVA

VLATKO MARKOVIĆ -*(“Večernje novine” 9/10 sept. 1995.g. - Sarajevo)*

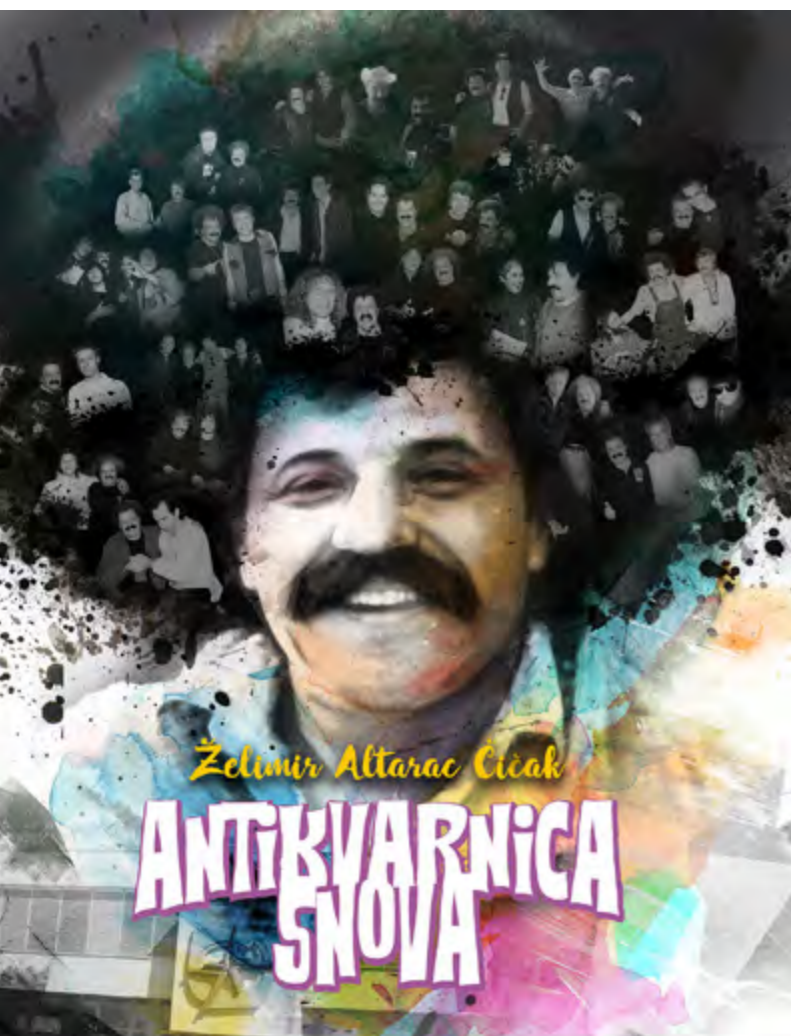
„Evropskom pop-rock centru, kao što je Sarajevo, nisu bili dovoljni samo odlični muzičari i izvrsni pjevači, nego i vanserijska autorska ekipa te svestrano nadareni pojedinci među kojima je šampion Želimir Altarac Čičak.

Želimir Altarac Čičak je legenda sarajevske muzičke scene, ali i građanin vjeran svome gradu i tokom ove tri i po godine opsade. Miljenik je gradskog kulturnog miljea, ima nezaboravan autorski opus, voditelj je popularnih muzičkih emisija i jedan od pionira disk-džokejstva kod nas. Organizirao je i vodio velike rock-spektakle, uz to je muzički kritičar, animator rock kulture i inicijator mnogih muzičkih manifestacija koje su već postale tradicionalne. Nezaobilazna je konstanta hronologije BiH pop-rock scene i jedna od najznačajnijih i najutjecajnijih ličnosti kao direktni učesnik u njenom razvoju od početka pa do danas (a i ubuduće)“.

MIRSAD CVIKO - („Sezam“ 3. juli 1998, Sarajevo)

“Ako bilo koga u Sarajevu upitate zna li ko je Želimir Altarac, najvjerovatnije će samo slegnuti ramenima. Pitajte li za Čička, svi će odgovoriti: “O, jee!”

Želimir Altarac Čičak je jedan od prepoznatljivih znakova Sarajeva i Sarajlija. Mlađe, srednje i nešto starije generacije pamte ga kao organizatora prvih

pravih rok koncerata u glavnom gradu Bosne i Hercegovine. Šezdesetih godina održavali su se u "Slozi" i "Fisu". Kasnije, kako se grad širio, sviralo se u "Skenderiji" i "Zetri". Nije bilo koncerta, a da se Čičak ne pojavi na bini i ne najavi zvijezde večeri.

Dovoljno je pogledati njegovu frizuru i jasno je otkud ovaj nadimak. Koliko je Čičak bio značajna pojava na ovim prostorima, najbolje je pokazao koncert kojim je obilježio dvadeset godina rada - 1989. godine. U "Zetri", tada najveću dvoranu u bivšoj Jugoslaviji, došli su svi najpoznatiji bendovi nekadašnje nam države i to bukvalno od Vardara, pa do Triglava.

Nije potrebno ni pominjati da se u dvorani okupilo gotovo dvadeset hiljada ljudi. Radio je na gotovo svim radio i na većini novopokrenutih TV stanica.

„Novinari vole čiste situacije - da sagovornika mogu definirati u jednoj riječi ili, ako se baš mora, u jednoj rečenici. Eh, Želimir Altarac Čičak ne može se ukalupiti. Njegovo višedecenijsko muzičko djelovanje nemoguće je svesti na jednostavnu novinarsku terminologiju. On je: jedan od najznačajnijih kreatora muzičke scene Sarajeva, pionir DJ scene, muzički urednik i voditelj brojnih radio i TV emisija, organizator rock koncerata; naprosto - faktor X domaće pop rock scene. Čovjek kojem je "Zabranjeno pušenje" posvetilo pjesmu "S Čičkom na Stonse", vjerovatno ni sam ne može nabrojati događaje koje je organizirao, ali u pamćenju mnogih generacija ostali su urezani njegovi rock maratoni koji su se, kako kaže, uz malu pomoć mojih prijatelja, dešavali svakih pet godina. Ne mogu se Sarajlije ni danas sjetiti koncerata u Slozi, Fisuu, a kasnije u Skenderiji i Zetri, na kojem se Čičak ne bi pojavio na sceni gromoglasno pozdravljen i podržan od prisutnih.“

PETAR POPOVIĆ PECA - novinar, rok kritičar, publicista iz Beograda - 28. oktobar 2015. (izjava sa snimnaja za dokumentarac)

„Kada kažete Želimir Altarac to ne znači isto kao kad kažete Čičak. Taj fenomen da neko pedeset godina ima istu frizuru i da gaji iste vrednosti i da se nije ni na jedan način odrekao nijednoga principa koji je uneo u svet popularne muzike u svet kulture u svet prepoznavanja. Pazite, kad Bog deli on deli i vrline i mane, ali njemu je dao nešto što je jako retko. Dao mu je najbožanstveniji od svih darova. Dao mu je dar prepoznavanja. Prepoznati u nekome ko prvi put izlazi na binu, neki talenat, neko čudo to ne mogu obični ljudi. Jer prepoznati na vreme nekoga i dati mu šansu, to je mnogo dragocenije nego da sačekamo da on umre ili da propadne pa da kažemo: „šteta“ ili „a mogao je“. E, Čičak je radeći to što je radio od pisanja poezije od koje su nastale tri veoma važne pesme, recimo „Negdje na kraju u zatišju“ je promenila jugoslovensku popularnu muziku s kraja 60-tih ne samo u dužini trajanja, već i u pristupu, jer to je prevođenje undergrounda i progresivne muzike na naš jezik i uvođenje u našu muzičku stvarnost. „Svet u kome živim“ to je pesma bez koje se ne mogu zamisliti mnogi koncerti, mnoge godine, a na kraju krajeva zahvaljujući toj pesmi su se ohrabрили neki klinci da pišu o svetu u kome oni žive. I ta pesma o Džeku Trboseku to su neke stvari koje Čička izdvajaju od onih kao što sam ja koji smo voleli da budemo blizu muzike pa da se divimo. Način kako je on pravio svoje čuvene maratone. Način kako je na radiju, na televiziji, na koncertima predstavljao te ljude, jer kad ih ohrabrite predstavljajući ih, vi ih em obavezujete, em ohrabrujete da budu ono što jesu. Ja opet uvek postavljam pitanje kako bi to sve bilo da sarajevska scena da se u svoje vreme u pravom trenutku nije uključio njen vršnjak, njen dobrotvor i njen svedok Želimir Altarac poznatiji kao Čičak.“

MLADEN OVADIJA: glasovi, život i sudbine čovječića iz radio-aparata

Autor: **Miljenko JERGOVIĆ**

Na Dan svetog Valentina u Torontu je umro čovjek koji je ovom slušatelju otkrio svijet književnosti koja se sluša na radiju. Pretvarajući zvuk u sliku ozvučio je jedno čovječanstvo

Katkad čovjeku se učini da svaka nevolja ima nekog dramaturškog smisla i da je svaki život oblikovan kao neka književna forma. Koja, to se tek na kraju otkriva. Može biti opera buffa, češće je komedija zabune, još i češće komedija karaktera, pa groteska, satira, čak i basna. Komedija je temeljni i najučestaliji životni žanr. Ponekad, međutim, biva antička tragedija, sve s korom i s karakterom kao čovjekovom sudbinom. Žanrovski su i dramaturški najzbudljiviji i najraznovrsniji životi izbjeglica, bezdomnika i lica nakrivo nasadenih podrijetla. Nepredvidljivi, neočekivani, prevrtljivi, tim životima upravljaju leksikoni književnih žanrova i vrsta.

Mladen Ovadija, tako, bio je meštar od radija. Da se rodio pedesetak godina ranije, u Maroku, u

Solunu, u Bitolju, i da je imao ruke dvije, a ne jednu - drugu je kao vrlo mlad čovjek izgubio u nekoj grdnoj automobilskoj nesreći - sasvim je moguće da bi se bavio popravkom radio-aparata. Ovako se bavio onim što iz radija izlazi. Bavio se, više nego itko u mom životu i mom iskustvu slušanja, onim malim čovječanstvom, što po najranijem i najtačnijem djetinjem iskustvu živi u radio-aparatu.

Osim što je stvarao ljude i njihove karaktere, samo od glasa, tona i zvuka, a slike su za čelom onoga koji sluša, Mladen Ovadija stvarao je i svo okolno suzvučje, stvarao je svemir zvukova u kojemu žive ti maleni radijski ljudi. Ti zvukovi na neki su način veće čudo od glasova. U izvanradijskoj zbilji čujemo ih samo ako zatvorimo oči. Ali svejedno smo ih dobro svjesni, pa nam fale ako ih odjednom nema. Oni su humus sluha, sred njih klija i postoji sve važno što se čuje, riječi, govor i rečenice, u njima jezik i sva kultura. Na upravo tim šumovima i zvukovima počiva identitet, pripadanje nekome mjestu, zajednici i gradu.

Ovadije su sarajevski Jevreji, Sefardi, članovi nekad velike zajednice, postradale u Holokaustu. Preživjeli su oni koji bi bili dovoljno

mladi i odvažni da se na vrijeme priključe partizanima i oni koji su imali toliko sreće da se spasu bijegom prema Mostaru i Dalmaciji, u talijansku okupacijsku zonu. Treći je način bio čudo. Godine 1945. iz šume i iz progonstva vraćali su se istovremeno kao pripadnici pobjedničke klase, koja će zagospodariti društvom, ali i poražene i trajno sumnjičene građanske klase, čije će vrijednosti i dalje baštiniti kao važan dio vlastite nacionalne i kulturne tradicije. Većini njih nije to bio nikakav problem: ionako su u sebi i po sebi bili sačinjeni od sve samih dvojnosti i trojnosti, i često međusobno isključujućih, višestrukih pripadnosti, pa je ovo bila samo još jedna od njih.

Mladen Ovadija rodio se 1947, u vrijeme kada mu je mati Rikica već uveliko radila na Radio Sarajevu, mnogo kasnije ona će biti slavna urednica Dječjeg programa i jedna od onih kulturnih lokalnih figura, koje su se Sarajevom kretale kao po kazališnoj pozornici, a cijeli im je grad, ili ono što bi se u plemenitijem smislu i starinskim jezikom moglo nazvati čaršijom, bio u publici. Životi kakav je bio onaj Rikice Ovadije trajali su i tradirali se kroz usmenu predaju - malo kad je tu išta bilo zapisivano - da bi zatim polako blijedili i onda tokom opsade i rata iz 1992. bili sasvim i nepovratno prebrisani.

Ništa tu nije novo, niti za sarajevske i bosanske prilike neobično, tako ovdje skončavaju priče, najprije polako i tiho, da bi zatim u ratu, kugi ili poplavi u trenutku iščezlo svega što je bilo.

Rikica Ovadija napisala je dramu "Bohoreta i njeni", koju su 1986, pred sam kraj ovoga svijeta, na Radio Sarajevu inscenirali njen sin Mladen i genijalni majstor zvuka **Mirsad Tukić**. Bohoreta je, građanskim imenom **Laura Papo** (rođena kao Luna Levi), kći sarajevskog trgovca šeširima i vlasnika dućana Chic Parisien, školovana u carigradskom francusko-jevrejskom liceju Alliance Israélite Universelle, društvena radnica, čuvarica sefardskog folklor, spisateljica, prevoditeljica s francuskog: prevela je, recimo, "Djecu kapetana Granta", te vrlo moderna i osviještena feministkinja.

Pisala je na francuskom, njemačkom i srpskohrvatskom, da bi na kraju, sve radi očuvanja svog malog, zapuštenog i odumirućeg jezika, napustila sve te velike jezike i pisala isključivo na ladinu. Bila je dramska spisateljica, redateljica, pokretala je i animirala kazališni život u jevrejskoj mahali, i usput se, zajedno sa sestrama, brinula za Chic Parisien, koji je po sjećanju mojih onodobnih rođaka i suvremenika bio jedini pravi šeširdžijski dućan ne samo u Sarajevu, nego takvih, kažu, nije bilo u Zagrebu i Beogradu. Što je, ipak, vjerujem, pretjerivanje.

Umrkla je navršivši pedeset i jednu, skrivajući se u bolnici od ustaškog progona. Godina je bila 1942. U epizodi romana "Gloria in excelsis" opisujem obojicu Bohoretinih sinova, pogubljenih prije nego

što su i stigli do Jasenovca. Sahranjena je na Starom jevrejskom groblju, na tom najljepšem Sarajevu kojeg oči pamte, ali kako ustaše nisu dopuštale da se kamenovima obilježe novi grobovi, tako poslije rata nitko nije mogao rekonstruirati mjesto gdje leži Bohoreta.

Čini mi se da dobro pamtim radio-dramu "Bohoreta i njeni", premda uvijek postoji mogućnost da je ono što pamtim djelo uobrazilje, raspuštene i nekontrolirane imaginacije, željne sjećanja. Tih i ranijih godina Mladen Ovadija postavljao je dramske tekstove, snimao radio-romane, te je, na neki način, ozvučio cijelu jednu književnost, stvarajući u meni, svom slušatelju, najprije naviku slušanja književnog teksta, a onda i kobnu, štetnu vjeru da je sve to normalno, da tako treba i da će se tako nastaviti, bez ikakvoga mog aktivnog sudjelovanja.

Naprосто se podrazumijevalo da je svakome, a ne samo meni, nužno potrebno ono što Mladen Ovadija radi i da će uvijek biti barem jedan takav, koji će moj večernji i noćni radio ispunjavati sadržajem.

Emitiranje Trećeg programa Radio Sarajeva započinjalo je - možda opet samo u mom bolesnom

sjećanju - u šest sati i pet minuta poslije podneva, i to je bilo vrijeme za radio-dramu i radio-roman. Vrijeme Mladena Ovadije.

Radio-aparati su prije trideset-četdeset godina bili lošiji nego danas, pogotovo oni u automobilima, a ja sam tako volio voziti se po večernjem Sarajevu i slušati radio, vjerojatno je i signal bio slabiji, zvučnici i slušalice bili su na u pretprošlom stoljeću, a ipak je, sjećam se, zvuk Mladena Ovadije i Mirsada Tukića bio bogatiji, naseljeniji i slojevitiji od onoga što danas čujem. Za neke velike filmske redatelje govori se da njihova slika ima prvi, drugi i treći plan. Ovadijin i Tukićev zvuk također su imali prvi, drugi i treći plan. Danas to više ne čujem, bit će da sam oglušio. Iako bih i gluh zlatom platio sabrano Ovadijino zvučno djelo, samo kada bi bilo sačuvano.

Ali vratimo se na temu priče, na to da je život dramaturški zaokružen, i to se zaokruženje naziva sudbinom, na to da svaki odživljen život ima svoj žanr.

E, da bi životni žanr Mladena Ovadije mogao biti ostvaren, morala je doći 1992, moralo se zaratiti i on je morao, s jedva navršenih četrdeset i pet, završiti u izbjeglištvu u Torontu, gdje se više neće baviti svojim poslom, jer takav postao možeš raditi samo tamo odakle ćeš biti izgnan, nego će izbjegličariti i svaštari, radeći poslove koji nisu vrijedni spomena. I tako, dok ne umre 14. veljače 2019. U jednom od jedva dva nekrologa u sarajevskim glasilima, onom na web portalu državne radio-stanice, napisali su ovako:

"Odlaskom Mladena Ovadije, bosanskohercegovačko radiofonsko stvaralaštvo je ostalo bez jednog od najvažnijih autora i poznavalaca ovog medija."

Da, samo što se rečeni odlazak dogodio prije davnih dvadeset i sedam godina, a ne u času smrti čovjekove. Na radio-stanici (Bosanskohercegovačka radio televizija) Ovadiju su ispratili nizom od četiri emisije. I njih eno na web portalu, da ih se, po modi ovodobnoj, može slušati kad god čovjeku prahne.

Mali je Mladen s roditeljima išao na more prije izgradnje pruge normalnog kolosijeka i prije izgradnje Jadranske magistrale. Čirom, dvanaest sati vožnje od Sarajeva do Ploča, a onda brodom u jedno od mjesta Makarske rivijere. Tada bi, ukrcavajući se na neki od

onih malenih, sirotih turističkih brodića, dječak svaki put viđao veliki brod Jadran, pa bi oca molio da se malo voze Jadranom, na što bi mu on govorio da taj brod plovi daleko.

Cijeli život kasnije, u Torontu, na trajnome vezu, u plutajućem restoranu Mladen Ovadija prepoznao je onaj isti brod Jadran, o čemu je zatim snimio radijsku doku-dramu. Ta drama i taj događaj dramaturški su okvir njegova života. Osim što je stvarao radio-drame, Mladen Ovadija odživio je život u tom žanru. Zato je morao umrijeti u Torontu.

Na YouTubeu, uredno položena na javnu policu, svakome na izvoli, nalazi se doku-drama o brodu Jadran. Jedva da je četrnaest minuta duga, a svejedno se u njoj čuje sva raskoš Mladenove zvučne slike. Slušam njegov glas, u naglascima i intonacijama kojim više nitko na svijetu ne govori, osim to malo naših ljudi u amerikama, australijama i kanadama, pa mi se čini da razumijem Bohoretinu čežnju za ladinom.

Nisam ga vidio skoro trideset godina, da bih ga onda, sasvim slučajno, dana 9. rujna 2017. sreo u kratkotrajnom sarajevskom Mikser Houseu, na promociji knjige **Radivoja Cvetičanina** "Konstantinović. Hronika". Bio je isti, dok sam ja, za razliku od njega, prošli put bio mali, a sada, kao, više nisam mali. Razmijenili smo četiri-pet rečenica, i već prođe život.

FRAGMENTI IZ ŽIVOTA DUBROVAČKIH JEVIJEJA

Poznato je da je Dubrovnik tokom cijelog srednjeg vijeka bio pod protektoratom nekoliko država: Bizanta, Normandskih kraljeva, Venecije i nekih manjih talijanskih država. U tim državama su živjeli Jevreji još od rimskog carstva. Oni su bili organizovani, imali su svoje opštine ili slične organizacije. Velike jevrejske kolonije su postojale i u Apuliji, Siciliji i Albaniji (Valona). S tim kolonijama su Dubrovčani stalno trgovali. Vrlo je važna i činjenica da su iz tih država u Dubrovnik dolazili ljekari, učitelji i muzičari, među kojima je bilo dosta Jevreja. U gradovima južne Italije, naročito u provinciji Pulje (Bari i drugi) bilo je dosta Dubrovčana koji su trgovali sa tamošnjim Jevrejima. Pod protektoratom Venecije, Dubrovnik je bio od 1204. g. do 1358. g. nakon toga je i dalje bio u živim trgovačkim i ekonomskim odnosima. Dubrovčani su i tu susretali Jevreje, trgovce kao i druge koji su dolazili iz drugih krajeva u Veneciju također zbog trgovine.

Jevreji koji su povremeno dolazili u Dubrovnik, vrlo brzo su otkrili da Dubrovčani već simbolički poznaju Jevreje putem preduskršnjih i uskršnjih zabava (maskerada) u kojima se Jevreji prikazuju vrlo negativno, podložni izrugivanju, podsmijehu i poruzi. Ta percepcija se nastavila i u daljoj istoriji Dubrovnika. Ovakav način tretmana Jevreja je stvoren u Dubrovniku i u svim kršćanskim državama

pod uticajem Papskog Rima, gdje su se te ulične predstave nazivale „džudijate“. O tome kada su se te predstave počele održavati u Dubrovniku, nemamo pouzdan podatak, pošto su se u dubrovačkom arhivu podaci sistematski počeli prikupljati tek od kraja 13. vijeka.

Dubrovnik je već tada bio poznat kao važna jadranska luka. Postoje podaci da su 15. augusta 1368. g. u Dubrovnik iz Drača (Albanija), došla tri Jevreja koji su prisustvovali u sastavljanju nekih akata u dubrovačkoj državnoj kancelariji.

Nakon edikta o izgonu Jevreja iz Španije koji su objavili katolički kraljevi Izabela i Ferdinand, poslije 2. augusta 1492. g., u Španiji nije mogao ostati nijedan Jevrej ako se nije pokrstio. Kršćanske države tada nisu rado primale izgnane Jevreje. Jedino ih je moćna Otomanska imperija rado i blagonaklono pozvala, dočekala i primila. Dubrovački brodovlasnici su u seobi Jevreja iz Španije odigrali veliku ulogu pošto su baš njihovi brodovi prevezli mnogo Jevreja u luke Otomanske imperije. Neki od tih Jevreja su

došli u Dubrovnik. Do kraja 15. vijeka nije bilo većih useljavanja Jevreja u Dubrovnik. Tek nakon toga se osnovala mala jevrejska kolonija. Vrlo sporo Jevreji postaju pravi sugrađani ne samo dubrovačkom puku nego i vlasteli. Dubrovčani pokazuju, kao i u svim kršćanskim državama, podozrenje prema Jevrejima i prije formiranja geta, a naročito prema onim Jevrejima koji se nalaze u getu. Nepovjerenje pokazuju i prema onima razasutim po gradu i bližoj okolici. Tokom vremena ti odnosi se vrlo sporo mijenjaju nabolje. Manji broj najuglednijih Jevreja postaje zapažen i poštovan u gradu, te stiče prijatelje među kršćanima. To su uglavnom ljekari i uopšte dobro educirani ljudi.

Mjesto Jevreja u dubrovačkoj književnosti je bilo dosta skromno. Jevreji su bili vrlo sposobni organizatori, naročito u trgovini i svim poslovima koji su bili vezani za trgovinu.

Prvi pisac Jevrej u Dubrovniku je bio portugalski Jevrej, dr Izajija Koen, inače u svijetu i kod nas poznat kao Didak Pir. On je u Dubrovnik došao 1558. g. već kao poznati humanista i pjesnik. Njegov uticaj na dubrovačke pjesnike je bio velik u svakom pogledu. Nažalost do sada njegovo djelovanje nije dovoljno istraženo. Umro je u Dubrovniku 1599. g. Drugi veoma znamenit dubrovački Jevrej je bio Aron Koen. On se mnogo razlikovao od Didaka pošto je pisao na jezicima razumljivim samo Jevrejima.

Iz tog razloga nije ostvario veću komunikaciju sa dubrovačkim čitaocima, bez obzira što se rodio u Dubrovniku krajem 16. vijeka, a umro krajem 1656. g. On je bio trgovac i rabin. Pisao je najviše teološka djela, od kojih mu je najpoznatije „Zekan Aron“ (Aronova brada). O njemu su pisali i dubrovački biografi Saro Crljević i Sabo Sladić – Dolči, a naročito Italijan Frančesko Marija Apendini. U Dubrovniku niti jedan Jevrej nije pisao na dubrovačkom dijalektu iz razloga što su dubrovački Jevreji međusobno komunicirali na jezicima koje su donijeli iz Španije i Italije tj. španskim pokrajinskim dijalektima kao i talijanskim dijalektima, naročito venecijanskim. Iz ovih razloga je jasno zašto nisu zauzeli ni najmanje mjesto u dubrovačkoj književnosti ni kao pisci ni kao pjesnici.

Dubrovačke Jevreje je u dubrovačku književnost uveo prvi Marin Držić iz prostog razloga što su oni za njega kao i za one poslije njega, predstavljali sugrađane koji su bili nosioci specifičnog načina života i donešene kulture. Sve to je uticalo na njihov dalji život u Dubrovniku. Držić ih tretira na dva načina: kao popratne pojave ali i kao cjelovite likove, koji se ponekad miješaju sa ostalim likovima u njegovim komedijama bez obzira da li su iz Dubrovnika ili neke druge zemlje. U Držićevim tekstovima riječ „Žudio“ ne personificira samo Jevreja nego se upotrebljava i kao metafora za one likove za koje komediograf pretpostavlja da imaju jevrejske negativne i često smiješne osobine. U komediji „Dundo Maroje“ Pomet, sluga Mara Maroja, inače jedan od glavnih likova, obavještava Petrunjelu, služavku rimske kurtizane Laure, u koju

je Maro Maroje zaljubljen, da je stigao Dundo Maroje, njegov otac, koji je tvrdica i zaljubljen u novac koji mu je inače glavni cilj u životu ovim riječima: „Marov otac Žudio je mjedeničar, došao je er je čuo da pendža (troši), da mu uzme sve što se nađe prid njim i da ga dvigne odovle, i misli ga dezeritat“. („Dundo Maroje“ četvrti akt, scena terza). Sadi Žudio iz iste Držićeve komedije je inače jedini Jevrej u sačuvanim Držićevim komedijama. Vjerovatno postoje i drugi jevrejski likovi u njegovim izgubljenim komedijama. Sadi je također jedini lik Jevreja u

kompletnoj dubrovačkoj književnosti 16. vijeka. Bez obzira što je Sadi rimski Jevrej, Držić u njegovom liku personificira mnoge osobine dubrovačkih Jevreja. U 17. vijeku na pokladama 1676. g. u komediji „Džono Funkjelica“ pojavljuje se lik Sabata Žudijela, o kome vlastelin i trgovac Jerko Kloka govori svome djetiću Kusalu: „Ja ću poć u toliko do Ploča za govoriti sa Sabatom Žudijelom je li mi skondžao (naplatio) oni čenz (interes) što sam mu do po njegove ruke vrhu onijeh zaklada od kositera, a region di venti cinque per cento (na račun 25 posto kamate)“. Ovdje se autor podsmijeva vlastelinu Jerku Kloku, a ne Sabatu Jevreju.

U Dubrovniku kao i u drugim kršćanskim gradovima u Italji i zapadnoj Evropi, antisemitizam je bio dosta ambivalentan, nekad žestok, nekad slabiji, ali u principu stalno prisutan. Dubrovački biskupi su pod uticajem pape u Rimu često tražili zavođenje strogih mjera u pogledu samog statusa Jevreja, kao i organizovanja geta i propisa u vezi sa životom Jevreja.

Dešavale su se u Dubrovniku i lažne optužbe u vjerskom smislu, pa čak i progoni aktera „ritualnih ubistava“ koje su navodno počinili Jevreji. Poznata su dva sudska procesa u tom smislu: Prvi zbog „ritualnog ubistva“ u Dubrovniku 1502. g. Kao posljedica tog navodnog ubistva bilo je pogubljeno 7 dubrovačkih Jevreja, među kojima je bio najpoznatiji Moše Marali (ljekar Mojsije, Musa efendija). Drugi proces je bio 1622. g. protiv Isaka Ješeruna, trgovca. O njima je dosta pisano, te

u ovome radu ću se osvrnuti na reakciju Skender paše Vrhbosanskog na ubistvo i smrt ljekara Moše Maralija, koji je dolazio u Vrhbosnu (Sarajevo) da liječi Skender pašu. Skender paša se jako naljutio na Dubrovčane zbog nepravdnog ubistva Musa efendije (Moše Maralija).

Prepadnuti Dubrovčani su mu poslali, da bi ga odobrovoljili, darove ali on se nije odobrovoljio nego je odbio da primi te darove. Nakon toga su se Dubrovčani jako prepali i drugi put poslali opet darove koje je donio vlastelin Menčetić ali Skender paša i to odbija.

Otomanska imperija je štitila, koliko je to bilo moguće, i dubrovačke Jevreje koji su inače bili na više načina u trgovačkim i drugim odnosima sa vlastima i pojedincima agama i begovima u Sarajevu pa i nekim drugim bosanskim gradovima. Dubrovnik je plaćao harač Otomanskoj imperiji. Već krajem 15. i početkom 16. vijeka, Dubrovnik postaje važan pomorski i trgovački centar. U to vrijeme Dubrovčani su glavni posrednici u trgovini između turskih gradova i područja na Balkanu sa Zapadom. Bili su zaštićeni na cijeloj teritoriji Otomanske imperije. Poznato je da su za

vrijeme tursko-mletačkog rata samo dubrovački brodovi bili sigurni od napada. Baš tim brodovima su jevrejske izbjeglice iz Španije bili prebacivani iz Španije direktno u turske luke Carigrad, Solun, Valonu itd. Neki Jevreji su tim brodovima dolazili i u Dubrovnik. Krajem 16. vijeka počinje velika trgovina između Balkana i talijanskih trgovačkih centara. Otomanska imperija je tada protekla svoju vlast na velika područja u kojima je osigurala trgovačke puteve kao i razvitak djelatnosti vezane za zemljoradnju i stočarstvo i posebno na najraznovrsnije zanate, što je pogodovalo ogromnom povećanju ne samo trgovine nego

i samih trgovačkih centara. Dubrovački i bosanski, pogotovo sarajevski Jevreji, su zahvaljujući smislu za organizovanje trgovine, uvoza i izvoza između Turske i južnih talijanskih državnica kao i Venecije i Ankone, doprinijeli važnosti Dubrovnik i Sarajeva u svim tim poslovima. Sarajevski jevrejski trgovci su koristili najviše dubrovačku luku kao i Gabelu, Makarsku i splitsku luku (koja je bila pod vlašću Mlečana), za izvoz. U toj trgovini vidnu ulogu imaju dubrovački Jevreji naročito za vrijeme rata Druge svete lige protiv Turaka kad je skoro sasvim prestala trgovina Istanbula i Soluna sa Italijom.

Tada Dubrovnik preuzima skoro cijeli promet koji se odvija jadranskim morem. Jevrejski trgovci iz Levanta tada sklapaju dugoročne veze sa dubrovačkim trgovcima Jevrejima.

U to vrijeme u Veneciju dolazi Jevrej Salomon Aškenazi, sultanov izaslanik i lični ljekar koji je diplomirao u Padovi. On savjetuje venecijanskim vlastima da ne ometaju dubrovačke, jevrejske trgovce pošto su to Venecijanci povremeno radili. Dubrovački, sarajevski kao i drugi jevrejski trgovci, tražili su u to vrijeme da vlast u Dubrovniku snizi carinu za tranzit robe preko Dubrovnik što je više puta dubrovačka vlast i dozvoljavala, jer bi inače ti trgovci, osobito sarajevski, svoju trgovinu skrenuli sa Dubrovnik na druge luke. Dubrovačka vlast je

carinu snižavala samo tada kad je trgovina preko Dubrovnik slabila. Interesantno je da su dubrovački trgovci slali povjerljive ljude da obavijeste sarajevske trgovce pa i samu tursku vlast o situaciji na moru i mogućnostima prevoza robe. Dubrovački trgovci, mahom Jevreji, su održavali dobre veze sa Sarajevom odakle su im tzv. „turski trgovci“ – Jevreji, pravoslavci i muslimani dopremali razne sirovine kao i drugu robu porijeklom iz Bosne pa i drugih krajeva Otomanske imperije.

Dubrovačke jevrejske porodice su se bavile i otkupom karavanske robe turskih trgovaca, a u razne krajeve Otomanske imperije otpremale uvezenu robu sa Zapada. To su bile porodice: Danon, Konstantini, Tolentino i dr. Danoni i Tolentini su imali, kao i mnogi drugi dubrovački Jevreji, rođake u Sarajevu. U Sarajevu su tada najviše trgovali Moše Kuzino, Haim Menahem, Jozef Lubelo, Jozef Koen, Isak Principale, Isak Sehil, Avram Papo – Safet, Avram i Moše Kabiljo, Jozef Baruh, David Franko del Meda, Moše Ješerun i drugi.

Jevrejski trgovci su prvi izmislili i koristili mjenice u međusobnom poslovanju, što ih je oslobađalo prenošenja novca (često srebrnog i zlatnog) na veliku udaljenost. Mjenicama su inače prebijali međusobne dugove, kao i neke ostale. Na ovaj način jevrejski trgovci u Sarajevu, Istanbulu i drugim gradovima daju mjenice namjesto novca dubrovačkim izaslanicima, a te mjenice plaća dubrovačka vlada ili neko drugi koji je opunomoćen za taj posao. Dubrovački i sarajevski Jevreji su se bavili zamjenom valuta i zvali su se sarafi. Turski visoki funkcioneri su često imali i vlastite sarafe,

većinom Jevreje. Poznati Sijavuš paša, osnivač jevrejskog hana (kortižo), je također imao svog Jevreja sarafa.

U dubrovačkom Arhivu postoje brojni podaci o životu i djelovanju Jevreja, o samoj jevrejskoj opštini i o odnosima Jevreja sa Dubrovčanima i dubrovačkom vlasti.

Jevrejsko kulturno i prosvjetno društvo „La Benevolencia“ je osnovano 12.01.1892. g. U drugom periodu svoga rada pa i kasnije, društvo je posvetilo veliku pažnju izučavanju istorije Sefarda u drugim gradovima tadašnje Jugoslavije pa i šire, posebno u Dubrovniku. U Dubrovačkom Državnom Arhivu bilo je mnogo upravo takve istorijske građe. „La Benevolencia“ je nakon sporazuma sa upravnikom Državnog Arhiva Branimirom Tuhelkom, materijalno pomogla da se kupi fotografska tehnika za snimanje toga istorijskog blaga. Ovakva inicijativa tj. snimanje materijala, bila je važna ne samo za sarajevske Sefarde, nego i one u drugim gradovima tadašnje Jugoslavije. Jevrejske organizacije u drugim gradovima su to rado podržale. Za ovu akciju „La Benevolencie“ bio je zadužen dr Kalmi Baruh, uvaženi odbornik Društva, jedan od najpoznatijih svjetskih hispanista. 1931. g. on je proveo izvjesno vrijeme u Dubrovniku, izučavajući pomenutu građu iz Arhiva. Rezultate toga rada objavio je u *Jevrejskom glasu, u broju od 11. decembra 1931. g.* Ovom prilikom je dr Baruh upoznao profesora Jorja Tadića i dogovorio sa njim da upravo on napiše poznato djelo pod nazivom „JEVREJI U DUBROVNIKU DO POLOVINE 17. STOLJEĆA“ (izdala „La Benevolencia“ – jevrejsko kulturno prosvjetno društvo 1937. g. Ovaj rad je J. Tadić zamislio kao poglavlje jedne većeg rada o ekonomskom i kulturnom životu staroga Dubrovnika (Radovan Samardžić u članku „*Jorjo Tadić kao*

istoričar Jevreja u Dubrovniku“), Izbornik I, Jevrejski historijski muzej, Beograd, 1971. g. J.Tadić je i ranije bio zainteresovan za život Jevreja u Dubrovniku pa je već 1926. g. objavio u splitskom „Novom Dobu“ rad „Nešto o Židovima u Dubrovniku“ kao i neke druge radove o Jevrejima.

U dubrovačkom Arhivu, osim podataka o Jevrejima i jevrejskoj opštini, postoje i mnoga protokolirana privatna pisma koja su pisana na španskom ili đudeo-espanjol jeziku. To nije čudno pošto je taj jezik bio „lingua franca“ u kontaktima Jevreja i drugih trgovaca i na drugoj strani Jadrana. Vjerovatno u toj trgovini na istaknutim položajima, bili su i Jevreji sami ili kao tumači u Dubrovniku i talijanskim državicama.

Moji stričevi dr Haim i dr Samuel Kamhi su više puta dolazili u Dubrovački Arhiv i istraživali dokumenta o vezama sarajevskih i dubrovačkih Jevreja. Nekoliko puta sam i ja sam prisustvovao tim istraživanjima. Vrlo je interesantno jedno pismo u kome piše zet iz Sarajeva svom starijem šurjaku u Dubrovnik na đudeo-espanjol jeziku u vezi stana, obilato protkano talijanskim i hebrejskim riječima i posebno kraticama. Napisano je 1686. g. Vrlo zanimljiv je način naslovljavanja adrese šurjaka na hebrejskom: *Agrevir javiar navon venaala*

BIBLIOGRAFIJA

- Jorjo Tadić: Jevreji u Dubrovniku do polovine XVII stoljeća, izdala La Benevolencia, Jevrejsko kulturno i prosvjetno društvo, 1937. g.
- Jorjo Tadić: Iz istorije Jevreja u jugoistočnoj Evropi, Jevrejski almanah 1959 – 1960 str. 29-54
- Dr Haim Kamhi: Novopronađeni dokumenti iz Dubrovačkog Arhiva, Jevrejski almanah 1954, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, str. 68-75
- Jorjo Tadić: Doprinos Jevreja trgovini s dalmatinskim primorjem, Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu, 1566 – 1966, Sarajevo 1966. str. 33-47
- Radovan Samardžić: Dubrovački Jevreji u trgovini XVI i XVII vijeka, Studije i građa o Jevrejima Dubrovnika – ZBORNIK 1, Jevrejski historijski muzej, Beograd 1971.
- Kamhi David: Jevrejsko kulturno prosvjetno i humanitarno društvo LA BENEVOLENCIJA od osnivanja 1892. g. do 1941. g. Jevrejski glas br. 76, oktobar 2017, str. 12

kemoar Jahiel Vitale e.j. (u prevodu: Cijenjenom, uvaženom gospodinu /gazdi/. Kemoar je kratica za „Kevod Morenu Arav“ Jahielu Vitalu e.j. = neka ga Bog poživi – čuva). Autor pisma u svojoj skromnosti završava pismo vrlo uglađeno: Di Voestro Kunjado kuante Ermano – Mi meni acajir (u prevodu: Od Vašeg šurjaka odnosno brata – u svojoj skromnosti Jakov Jizrael Montiljo). Zanimljiv je i navod u pismu, da se stan u Sarajevu može naći (nel kortižu) koga dr Moric Levi naziva „Čifuthana“ u svom djelu „SEFARDI U BOSNI“ („Die Sepharadim in Bosnien“ str. 85).

O dubrovačkim Jevrejima su, osim prof. J. Tadića, pisali i : Radovan Samardžić, Toma Popović, Ladislav Muenster, Branislav M. Nedeljković, Zdravko Šundurica, Đuro Orlić, Emilio Tolentino, Miroslav Pantić, Ladislav Glesinger, Marijana Gušić, Zusia Efron i neki drugi.

Bez obzira na mnogo napisanih radova o Dubrovniku i dubrovačkim Jevrejima, smatram da postoje mnogi segmenti koji još nisu istraženi i pogotovo opisani.

Sarajevo, januar 2019. g.
David KAMHI

PREKO OCEANA

Ovih smo dana dobili zanimljiv mail od gospodina JAKOBA ERLICHA, osamdesetšestogodišnjeg Sarajlije danas nastanjenog na Floridi. Nastojaćemo nabaviti njegovu knjigu a informaciju g. Erlicha objavljujemo u obliku u kojem smo ju i primili naravno uz zahvalu.

Cijeneni Gospodini..

Izvjesucjem knjigu gdje opisujem nas spas za vrijeme rata 1940. Hvalim muslimane koji su nas spasili i Partizane, kao takodjer Italijane koji su nas internirali u logoru u Kraljevici i otoku Rab. Knjiga je na Engleski jezik.

Ja sam Jakob Ehrlich rođen u Sarajevu god 1933 i sada zivim un Floridi USA.

Ime knjige je A BOY NAMED JAKOB A HOLOCAUST STORY. Ostavio sam Sarajevo kad sam bio 7 god star sa mojim ocem, majku i sestru. Nazalost sva ostala porodica je stradala u Jasenovcu i Djakovo.

Mislim da ta knjiga moze interesirati gradjane Sarajeva a narocito nase jevreje. Knjiga je takodjer na italijanskom jeziku (gotova u Juni). Mozete poruciti knjigu od [AMAZON.COM](https://www.amazon.com)

Uvijek se sjećam mojeg dragog Sarajeva i imam nadu da ga opet vidim.

Srdacne pozdrave
Jakob EHRlich

KNJIŠKI MOLJAC PRESS

TOP LISTA DUŽNIKA

Drago moji ljubitelji knjige, pasionirani čitači, uredne i one druge vratite posuđenih knjiga, nakon nekoliko ne uvijek baš prijatnih susreta sa vama koje sam prozvaao ne svojom krivicom u rubrici **TOP LISTA DUŽNIKA** odlučio sam da istu prestanem objavljivati no ...

... ipak sam vam dužan malo objašnjenje. **Bibliotekarski program BOOK DB2** koji sam naslijedio preuzevši na moja nježna i krhka pleća obavezu da našu biblioteku dovedem u red nakon godina maćehinskog odnosa prema njoj i knjižskom blagu koje čuva, **takav je kakav je**. On sadrži djelomično ažurirane podatke o knjižnom fondu, broju knjiga, časopisa i novina te još ponešto ali i podatke sa imenima onih koji su knjige posudili pa vratili ili posudili pa ih nisu vratili. Tko, kada i kako je unosio te podatke i koliko su oni točni danas više nije tehnički moguće provjeriti odnosno utvrditi. Meni služi isključivo u nastojanju da se na police vrati „izgubljeno blago“.

I zato ... ukoliko sam nekog povrijedio prozavavši ga u rubrici **TOP LISTA DUŽNIKA** (ni krivog, ni dužnog a zbog nečijeg propusta) i nanio mu tako „duševnu bol“ ja se iskreno i duboko izvinjavam. To se eto više neće događati no zato apeliram na sve vas koji ste posudili knjige iz naše biblioteke a zaboravili da ih vratite, učinite to. Mirnije ćete spavati ....

Za kraj, a samo vama za informaciju: što god vi mislili o **TOP LISTI DUŽNIKA** nakon samo tri-četiri objavljivanja vraćeno je pod krov naše biblioteke slovom i brojem 48 „zagubljenih“ naslova. Stoga vas najljubaznije molim – pogledajte malo po kancelarijama i po vašim obitavalištima da se ipak pokoja knjiga sa pečatom biblioteke Jevrejske opštine ne nalazi na policama, iza ormara, ispod kreveta ... pa ukoliko ju/ih pronađete, znate gdje joj/im je mjesto.

Vama odani i posvećeni
KNJIŠKI MOLJAC

NOVI NASLOVI U BIBLIOTECI I ZAHVALE DONATORIMA

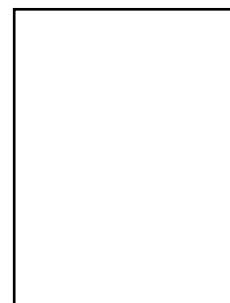
1. **ISAK SAMOKOVLJA: PRIČE** - Art Rabic, Sarajevo, 2019.
2. **EDIN KREHIĆ: ZNAŠ LI NUNU MONTILJO** – U.G. Videoarhiv, Sarajevo, 2019.
3. **SANJA SIMPER: ŽIDOVU U RIJECI I LIBURNIJSKOJ ISTRI U SVJETLU FAŠISTIČKOG ANTISEMITIZMA (1938. – 1943.)** - Židovska vjerska zajednica Bet Izrael u Hrvatskoj, Zagreb, 2018.
4. **ANALI – Knjiga XXXIX** - Gazi Husrevbegova biblioteka, Sarajevo, 2018.
5. **MATO ZOVKIĆ: DIALOGUE BETWEEN CATHOLICS AND MUSLIMS IN BOSNIA AND HERCEGOVINA** - CNS, Sarajevo, 2018.
6. **MR ZIJAD RUJANAC: KRATKA HISTORIJA BOSNE I HERCEGOVINE 1990. – 1995.** - Sarajevo, 2018.
7. **GRUPA AUTORA: HVALA VAM, PRIJATELJI** - Mediapress, Buybook, Sarajevo, 2013.
8. **MENTO MENTOVIĆ, MIRJANA AJBL: JEVREJI NOVOG PAZARA I OKOLINE** - Beograd, 2019.
9. **ALAN DERŠOVIĆ: ODBRANA IZRAELA** - New Jersey, 2003
10. **AVRAHAM ATIJAS: ESEJI O ŽIVOTU I VJEROVANJIMA** - Jerusalem, 2009
11. **AVRAM ATIJAS: NA KRIVUDAVOJ STAZI ŽIVOTA** - Beograd, 2005
12. **GORDANA KUIĆ: MIRIS KIŠE NA BALKANU** - Beograd, 2009
13. **ĐEFRI ARČER: OČEVI GRESI** - Beograd, 2014
14. **DUŠAN SAVIĆ: PORAJMOS** - Beograd, 2013
15. **ANTO STANIĆ: MUDROST ŽIVLJENJA** - Fojnica, 2008
16. **MILJENKO JERGOVIĆ: INŠALAH, MADONA, INŠALAH** - Sarajevo, 2004
17. **ROBERT GALBRAITH: SVILENA BUBA** - Sarajevo, 2015
18. **EMIL VLAJKI: ČETNIKUŠA** - Banja Luka, 2017
19. **EMIL VLAJKI: SMRT U JERUZALEMU** - Banja Luka, 2018
20. **EMIL VLAJKI: BITI ILI NE BITI** - Zagreb, 2005
21. **SUSAN ELIZABETH PHILLIPS: ROĐENI ŠARMER** - Zagreb, 2011
22. **SIMON BECKETT: KEMIJA SMRTI** - Zagreb, 2009
23. **DAVID BALDACCI: NEVINI** - Zagreb, 2014

24. **LEE CHILD: KAT UBOJICA** - Zagreb, 2012
  25. **LEE CHILD: USIJANJE** - Zagreb, 2013
  26. **LEE CHILD: NE VRAĆAJ SE** - Zagreb, 2014
  27. **LEE CHILD: ZAMKA** - Zagreb, 2013
  28. **LEE CHILD: POČIVAO U MIRU** - Zagreb, 2016
  29. **BOYD MORRISON: POTRAGA ZA NOINOM ARKOM** - Zagreb, 2011
  30. **GRAHAM BROWN: HRAM JAGUARA** - Zagreb, 2010
  31. **MARIO PUZO: OMERTA** - Zagreb, 2010
  32. **JOHN GRISHAM: ČUDOTVORAC** - Zagreb, 2012
  33. **JOHN GRISHAM: IZNUĐIVAČ** - Zagreb, 2016
  34. **SIDNEY SHELDON: DRUGA STRANA PONOĆI** - Zagreb, 2011
  35. **DANKO SAMOKOVLJA: ABRAHAMOVA KĆI** - Split, 2001
  36. **GRUPA AUTORA: SAVRŠENSTVO YOGA** - Zagreb, 1997
  37. **HARVEY SARNER: SPAS U ALBANIJU** - Zagreb, 2008
  38. **DRAGAN PAVLOVIĆ: PROLJEĆE U KAROLINTALU** - Zagreb, 2009
- (Donacija Borisa Kožemjakina)
ZAHVALJUJEMO SVIM DONATORIMA!

IME I PREZIME	TEKST ZA JEVREJSKI GLAS	IZNOS
SOCIJALNA KOMISIJA		
Maja Bratić	Za rad Socijalne komisije	30 KM
Tanja Čengić	Na pomen rođendana moje majke Helene Hochfeld-Žderić	50 KM
Zoja Finci	Za rad Socijalne komisije	50 KM
Porodica Insanić	Sjećanje na Seju Alajbegovića	50 KM
NN	Za rad Socijalne komisije	50 KM
Šoljan Dubravka	Za rad Socijalne komisije	100 KM
Regina, Moni I Izika Gaon	U znak sjećanja na dragog supruga i tatu	150 Eura
Šremzer Josip	Sjećanje na roditelje Šremzer Eduarda i Matildu	50 Eura
Porodice Tabori i Pelja	Pomen na roditelje Klaru i Sabu	50 KM
VJERSKA KOMISIJA CADIK DANON		
Roksanda Girt	Za kadish za Edith Gaon	100 KM
Žana Čubranić	Povodom godišnjice smrti majke dr Rašele Grgić rođ Kajon.	60 KM
Dr Lea Papo	Povodom godišnjice smrti dr Rašele Grgić rođ Kajon.	50 KM
JEVREJSKA OPŠTINA		
Bogdanović Vidan	Umjesto cvijeća i kamena na humkama predaka Alberta, Simhe, Bjanke, Viktora i Simhe	20 Eura
Gordana Zekić	Pomen na oca Leon Juda Božić	50 KM
Lejla Somun	Za rad Jevrejske opštine	100 KM
Hana Gašić Montiljo	U znak sjećanja na roditelje Floru i Menahema (Mike)Montiljo	50 Eura
Nenad Princip	Za rad ambulante	100 KM
Milena Maestro i djeca	Povodom 20. godina od smrti supruga i oca Jakice Maestra	50 KM
Jaki Levi	Prilog za Hanuku / svijeće /	36 KM
Anna i Igor Kožemjakin	Za rad Jevrejske opštine	50 KM
Lidija Šremzer	Sjećanje na roditelje Šremzer Eduarda i Matildu, rođ. Abinun	50 KM
Nikolić Zlata i Danilo	Povodom godišnjice smrti majke Donke Nikolić	50 KM
Elias R Zenkich	Sjećanje na Tima Kahri	100 \$
Šusan Barter	Za rad Jevrejske opštine	100 \$
Jooanie Weiss	Za rad Jevrejske opštine	500 \$
Boris i Sanjin Kožemjakin	Sjećanje na roditelje Gerdu i Aleksandra	100 KM
JEVREJSKI GLAS		
Inge i Mirko Ovadija	Za redovno izlaženje Jevrejskog glasa	50 KM
OMLADINA		
Rahela Džidić	U pomen roditeljima	50 KM
Kaori Kusayama	Za dječiju nedeljnu školu	100 Eura
BOHORETA		
Rahela Džidić	U pomen roditeljima	50 KM
DJEČIJA ŠKOLA		
Rahela Džidić	U pomen roditeljima	50 KM

Exp.

Jevrejska zajednica
Bosne i Hercegovine
71000 Sarajevo
Hamdije Kreševljakovića 59

S tugom u srcu obavještavamo vas da je naš dragi

MLADEN OVADIJA

preminuo u Torontu, 14. februara, 2019. godine, u 72. godini života.

Njegova mudrost, toplina i plemenitost nas je zauvijek obogatila.

Mislili smo da mu nema prepreke.

Tijelo će biti kremirano u Torontu, a urna položena u Sarajevu na sprovodu o kojem ćemo nakandno obavijestiti sve prijatelje i rodbinu.

Ožalošćeni:

supruga Biljana, kćerke Perla i Jelena sa porodicama, te porodice Ovadija, Mosca, Musafija, Veronese, Fatemi i mnogobrojna rodbina i prijatelji.